

2022 • 3

LXXV. évfolyam • március

művelődés

közművelődési havilap

művelődés

közművelődési havilap

Szerkesztőségi tanács:

Egyed Ákos
Kása Zoltán
Péter István
Pozsony Ferenc
Széman Péter

A szerkesztőség:

Benkő Levente (főszerkesztő)
Balla Sándor
Demeter Zsuzsanna
Péter János
Rostás-Péter Emese

Postacím:

400183 Cluj-Napoca,
str. Gheorghe Lazăr nr. 30.,
O. P. 1. Cluj, C. P. 123
tel/fax: +40 264 434 110
honlap: www.muvelodes.net
e-mail: szerkesztoseg@muvelodes.net,
muvelodes@yahoo.com
Bankszámlaszám: Redacția Művelődés
RO57TREZ21621G335000XXXX
Adószám: 9549909

ISSN 1221 – 8693

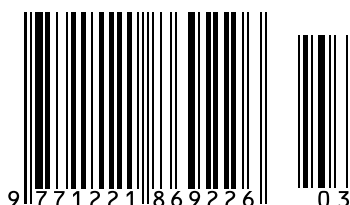
Megjelenik a Kolozs Megyei
Tanács támogatásával
Apare sub egida Consiliului
Județean Cluj

Nyomdai előkészítés:

IDEA PLUS – Kolozsvár
Lapterv: Könczey Elemér
Műszaki szerkesztés: Nagy Andrea
Nyomdai munkálatok:
IDEA nyomda – Kolozsvár
Igazgató: Nagy Péter

Ára 4 lej

Tartalom

Rostás-Péter Emese: Vendégségben a tavaszvarázslás ünnepén 3

enciklopédia

Nagy Béla: 120 éve hunyt el Tassi Végh Bertalan '48-as honvédtiszt 4
Egyed Ákos: Erdély katonai felosztása 1849–1851-ben 8
Kiss László: Bölöni György, Ady lelkiismerete 10

közösség

Szócs Gyula Kálmán: Az Abrudbányai Magyar Kulturális Egyesület díjazása. . 14

kérdező

Faluvégi Anna: „Merjünk kimenni az emberek közé”.
Beszélgetés Sente B. Levente költővel, újságíróval,
a Magyar Kultúra Lovagjával 17

galéria

Zilahi Nono: Fodor Nagy Éva festőművész bemutatása 20

hétköznapi hőseink

Balla Zsolt, Ferencz Kincső, Gál Sándor, Lado Cecília:
Márton Ferenc életútja. A csíkpálfalvi iskola névadója 25

Lapszámunk szerzői:

Balla Zsolt – diák, Csíkpálfalva
Egyed Ákos – történész, akadémikus, Kolozsvár
Faluvégi Anna – író, költő, Székelykeresztúr/Budapest
Ferencz Kincső – diák, Csíkpálfalva
Gál Sándor – diák, Csíkpálfalva
Kiss László – orvos, történész, Csilliradvány/Szlovákia
Lado Cecília – diák, Csíkpálfalva
Nagy Béla – mérnök, helytörténész, Kolozsvár
Szócs Gyula Kálmán – szülész-nőgyógyász, patológus, igazságügyi orvosszakértő, Szada/
Magyarország
Zilahi Nono – képzőművész, grafikus, Kolozsvár

A címlapon a pesti Pilvax kávéház, az 1848-as forradalmi események egyik helyszíne. Preiszler József színezett tollrajza. Forrás: Wikipédia. A hátsó borítón csíkszépvízi gyermekek a 30. Hargita Megyei Farsangbúcsúztatón. André Zsuzsa felvétele.

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. Kizárólag géppel írt vagy nyomtatott, valamint Microsoft Word programban szerkesztett elektronikus kéziratokat fogadunk el.

Támogatók:

Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
RMDSZ – Communitas Alapítvány
Hargita Megyei Kulturális Központ
Hargita Megye Tanácsa
Kovászna Megyei Művelődési Központ
Kovászna Megye Tanácsa

Consiliul Județean Covasna
Kovászna Megye Tanácsa
Covasna County Council

Médiapartnerek:

www.szabadsag.ro
Szabadság

Vendégségben a tavaszvarázslás ünnepén

„**M**inek öltöztek?” – kérdezte az ötödikes lányom, mikor reggel nógattam, hogy igyekezzen, indulunk Torockóra, farsangolni. Mi nem öltözünk be, magyaráztam, ott megnézzük a helyi népszokást, nagyon érdekes lesz. „És azt fogjuk nézni, hogy mások hogyan szórakoznak?” – kérdezte mélyszélesen megdöbbenve. Nem maradt idő mindent megbeszélni erről, de a nap folyamán többször is visszhangzott bennem ez a kérdés.

Sokan összeverődünk megnézni, hogyan farsangolnak a helybeliek, mint ahogy a farsang farkán, február utolsó, március első napjaiban Erdélyben mindenféle zarándoklatok indultak a hagyományos népszokások megtekintésére. A legtöbb helyen körbejár a faluban a farsangi menet, az indulást profi fényképezőgépek kattogása kíséri, mobillal filmeznek a kamaszok, és az apukák a nyakukba ültetik a kicsiket, hogy jobban lássanak. Farsangolónak nyilván nem öltözik be mindenki, inkább a fiatalok vagy a falu idősebb mókamesterei veszik a fáradságot, hogy falustársaikat – és akit még lehet – néhány órára kiragadják a hétköznapokból. A falu állandó lakói visszafogottabbak a menet indulásával kapcsolatban. Ők majd kijönnek a kapu elé, ha úgy hírlik, hogy nemsokára odaér a farsangos vonulás. Az eseményre kilátogató városi ember eközben kissé tanácstalan lesz, hiszen az indulás fontos pillanatától kezdve azért időbe telik, míg a bábuégetés vagy -temetés katarzisa elkövetkezik. Állingál a városi vendég, egyik lábáról a másikra, betér a szuvenírboltba vagy a kocsmába. A ráérősebb helyiek, főként a férfiak a portájuk előtt beszélnek meg a világ dolgait, az asszonyok, amíg nincs látnivaló, nem is lépnek ki az utcára. Kinek van annyi ideje, mikor mosogatni kell ebéd után? Az állingálók közt ácsorogva ezekben a percekben, sőt félórákban motoszkált bennem legtöbbet a reggeli rohanásban feltett kérdés: vajon valóban itt a helyünk? Vajon valóban a mi ünnepünk ez?

A Művelődés előző lapszámában, akkor még a farsangra készülődve, Borbély Éva a hatalmas bázeli sokadalomról írt. Az ünnep megszentelt idő, kitüntetett időtartam – olvashattuk a bevezetőjében, amely nemcsak a távoli Bazel farsangjára, de minden bizonnyal valamennyi itthoni farsangolásra is érvényes. A féktelen vidámság és a gyomorkordító böjt közti időmezsgyén Bazelben előírászerűen, nagy anyagi ráfordítással és valódi svájci pontossággal készülnek a farsangra, nálunk az egyszerűség dívik. Elég egy fehér köpeny az orvosnak, elég, ha a leány legénynek öltözik, és fordítva, elég egy színes, hosszú szoknya és egy kendő, ha cigánylánynak akarna öltözni valaki. Végtelenül egyszerű varázslat ez, a kormos kézzel a lányok – és jobb híján egyéb nézelődők – arcát összemaszatoló ördögök fokozzák a káoszt, és ha kis időre is, de mindenkivel tótágast áll a világ. Az idén a farsangolók között, vagy őket nézve még inkább az idők mezsgyéjére kerültünk: „a koronavírus utolsó, a háború első éjszakája” ez, amiben élünk, de az ünnepi hangulatban, ha a térerő itt-ott fel is erősödik, hírnézegetés céljából nem kerül elő a mobiltelefon. Amikor fellobban a bábu, vagy csattannak a botok a torockói Farsang Döme koporsóján, mindenki részesévé lesz az ünnepnek. A korábban ide-oda tébláboló turista a helyiekkel együtt a tél megbüntetésének örömein osztozik. Valamivel beljebb kerül a körben, de ez csak pillanatokig tart. Talán könnyebb szívvel nézzük a mások ünnepét, ha azt a helyet, ahol élünk, ünnepekkel is be tudjuk lakni. Városon élő embernek ez nehezebben megy. A farsangot nem vesszük ki az óvodából, iskolából – székelyföldi városokban esetleg, vagy a kolozsvári Hóstátban... Amilyen az életformánk, olyanok az ünnepeink is. Ha csak belső terekben, kisebb közösségekben élhetjük meg a farsangunkat, akkor is meg kell próbálnunk megélni. Akkor derűsebb szívvel állunk meg az „igazi” farsangolók mellett is. Vendégnek lenni könnyebb, ha van otthonunk, ahonnan eljöttünk.

Rita Ewese

Nagy Béla

120 éve hunyt el Tassi Végh Bertalan '48-as honvédtiszt

Az

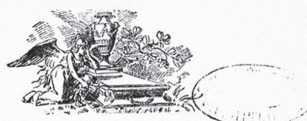
1848–49-es szabadságharcos, Végh Bertalan az egykori Pest vármegyei Tass egyik legrégebbi nemesi családjának a leszármazottja. A jelenleg Bács-Kiskun megyei Kunszentmiklósi járáshoz tartozó Duna menti település a honfoglalást követően Szent István király birtoka volt. A település Árpád vezér egyik unokájáról kapta a nevét, és az 1109-ből származó Veszprémvölgyi oklevél szerint a királyi udvarnál szolgáló tárnokok és étekhordók faluja volt. Végh Bertalan ősei már a 16. század közepétől birtokoltak itt földeket. A birtok- és nemesi jogot III. Károly király is megerősítette 1724-ben. A Végh családot a történelem során mindvégig számontartották. A török hódoltság idején az egyik Végh őst, Istvánt fejvesztésre ítélték, majd a krónikák szerint kivégezték 1675-ben, mert a „törökösség” bűnébe esett. Történt ugyanis, hogy Végh István lánya válási ügyével a magyar ítélőszék helyett a török káldi, azaz bíró elé járult – az akkori magyar törvények szerint a válás tiltott volt –, ez pedig akkoriban fővesztéssel járó bűnnek számított. A Végh családból az újabb időkben számos fontos vármegyei tisztviselő, táblabíró, főszolgabíró vagy királyi táblai ülnök is kikerült.

Végh Bertalan 1813. január 25-én született Végh Antal földbirtokos, táblabíró, illetve Fekete Eszter fiaként. Hatan voltak testvérek, két fivére közül az idősebbik, Ignác a forradalom előtt Pest vármegyében szolgált esküdtként, majd al- és főszolgabíró, később királyi táblabíró lett; György a tassi birtokon gazdálkodott. Bertalan a református gimnáziumban tanult, 1828-tól pedig katonai pályára lépett. Hadapród, majd 1831-ben nemesi testőr lett, 1836-ban főhadnaggyá léptették elő. A katonai pályára alkalmas, rátermett, bátor ember volt, ezt bizonyítja egy korabeli feljegyzés is: 1846. július 18-án tűzvész tört ki a faluban, és az, hogy „a templom, paplak,

iskola megmenekült, egyedül Végh Bertalan huszár Kapitány Úr lélekéberségének és lankadatlan munkásságának köszönhető”.¹ 1847-től a Galiciában állomásozó 8. Coburg huszárezred századkapitánya lett.

A magyar szabadságharc szolgálatában

A forradalom kitörése után Délvidékre helyezték át, 1848. június 19-től a Bács megyei lovas nemzetőrség őrnagya lett. A magyar szabadságharc kitörése jó alkalomként szolgált a szerbeknek arra, hogy – a Szerb Fejedelemség ügynökei által felbujtva, kihasználva a forradalom kezdetén kialakult zűrzavart – fegyveres támadást indítsanak a magyar honvédség ellen saját függetlenségük kivívása érdekében. Végh Bertalan júliustól részt vett csapataival az osztrák hadsereg helyi egységei, a bánsági német és román ezredek, valamint a helyi magyarelles önkéntesek – akik a helyi településeken borzalmas etnikai tisztogatást is végeztek – által támogatott szerb felkelők elleni harcokban. 1848. október 28-án, Vukovárnál fényes győzelmet aratott a szerb csapatok felett. Hősiességének jutalmául őrnaggyá léptették elő. 1849. május 16-tól őrnagyi rangban a Reusz huszárezred bánsági (V.) 9. hadtestében osztályparancsnok lett. Később gróf Vécsey Károly tábornok (az aradi vértanúk egyike) hadsegéde lett, aki 1849. augusztus 1-én alezredessé léptette elő. Vécsey mellett vett részt Aradvár és Temesvár ostromában. Az 1849. augusztus 19-ei borosjenői fegyverletétel előtt ezredessé léptette őt elő Vécsey tábornok, majd 1849. augusztus 21-én Nagyváradon letette a fegyvert Paszkevics orosz herceg előtt. Erre a szomorú eseményre a *Történelmi Lapok*ban megjelent írásában így emlékszik vissza:

Tassi Végh Arthur, neje hajósi Hajós Erzsébet, gyermekek: Adél, férj: Tóthvárandy-Asbóth Istvánné, férjével, András és Miklós fivérrel, Arthur és Miklós; tassi Végh Gabrielle férj: Körös-tarcsai Weér Dezsőné, férjével és gyermekeikkel: Miklós, Adrienne és Judit-tal; halászfalvi Brencsán Mária, mint az elhunyt sógorúnja, a nagyszámú rokonság nevében, fájdalomtól megtört szívével jelentik felejtetelenül jó atyjuk, nagytatyjuk, dédtyatjuk, ipa, illetve sógora

tassi Végh Bertalan

1848–49-ki honvédezzredesnek

folyó hó 1-én reggeli 3/5 órakor, 90-ik évében, hosszas szenvedés után förtéctől gyászosan elhunyt.

A boldogult hiült tetemei f. hó 3-án délután 3 órakor, az ev. ref. egyház szertartása szerint a gyászsházból (Szentegyház-u. 11.) a kolozsvári sírkertben tetetnek örök nyugalomra.

Áldás és béke poraira!

Kolozsvár, 1902. április 1.

Czett János temetkezési intézete Kolozsvárt, Telefonszám 210.
T. P. Minorita tisztház.
Ny. Gombos F.-nél Kolozsvárt

Tassi Végh Bertalan gyászjelentése.

Forrás: <https://dispace.oszk.hu>

Az aradi várbörtön udvara. Forrás: Digitális Képtárház

„Majdnem az estéli órákban a fecsési táborba megérkezett egy törzstiszt, állítólag Görgey altábornagy seregéből (akit én nem láttam); ez Vécsey tábornoknak jelentette, hogy: »ő Görgeytől van küldve, értesíti Vécseyt, hogy ő Világosnál az orosz tábornoknak megadta magát, serege a fegyvert letette. Jöjjünk mi is N.-Váradra és adjuk meg magunkat Paskievits herceg orosz főparancsnoknak, miáltal életünk, tulajdonunk, ami velünk van biztosítva lesz.«

E nem várt végzetes hírré nem maradt más, mint Soborsinnál (Arad megyei település, románul Săvârșin – szerz. megj.) keresztülmenve a Maroson, és onnét N.-várad felé vonulni. [...] Aug. 19-én megérkeztünk Gyapjudra (partiumi falu, helyesen: Gyapju, románul Gepiu – szerz. megj.), mely két mérőföld távolságra van N.-Váradtól.

Gróf Vécsey az egynéhány menekülő főtisztet felhívta, hogy értekezzenek a további teendők felől; elhatározott, hogy »írunk Paskievits hercegnek, mely levelünkben kinyilatkoztatjuk, hogy mi is megadjuk magunkat ugyanazon feltételek mellett, mint amelyben Görgey és serege részeltettek« (még ekkor nem tudtuk, hogy a fegyverletétel feltétel nélkül történt).

E levelet én fogalmaztam meg és másnap reggel Nagy Jenő alezredes és egy őrnagy (kinek nevét elfeledtem) által Paskievits herceghez menesztettük. [...] Megérkezvén az orosz tábornokhoz, gr. Vécsey a két orosz tábornokkal előre ment, élénk szóváltás után Vécsey az orosz tiszték közül kibontakozván, hozzánk visszatért. Szomorú hangon értesített bennünket, hogy az oroszok követelik, hogy mi, kivéve Vécseyt, fegyvereinket azonnal tartozunk átadni. Megdöbbentő volt e hír, de nem volt mit tenni, mint fájdalmas érzések között átadni fegyvereinket.

Így tartotta meg szavát Paskievits herceg! Greca fides! (Jelentése: görög hűség, azaz szőszegés – szerz. megj.) Ez alatt a dicső muszkák a kocsinkon lévő fegyvereinket is elszedték, az után elbocsátottak, hogy a városban elszállásolhassuk magunkat.

Útközben pár szót váltottam reám várt rokonom, Szereday Ignácczal², ki jelezte, hogy hová menjünk.

A kijelölt helyen megjelenvén, ott találkoztam br. Wesselényi Ferencz³ osztrák őrnaggyal, kivel régi barátságban voltam, mikor osztrák tiszt voltam. Wesselényi nyilvánította, hogy nekem menekülni kell, legkésőbb már

másnap. E végre ő és br. Jósika János osztrák őrnagy részemre egy útlevelet fognak kieszközölni, aláírva gróf Zichy Ferencz osztrák tejhatalmú biztos által az orosz seregnél és a muszka térparancsnokság által.

„Szomorú hangon értesített bennünket, hogy az oroszok követelik, hogy mi, kivéve Vécseyt, fegyvereinket azonnal tartozunk átadni.”

Ez alkalommal Wesselényi figyelmeztetett, hogy Vécsey szabaduljon, de még az éjjel meneküljön, senki sem fogja őt gátolni; mert ha nem menekül, holnap már késő lesz, mert kardját elveszik és átadják őt az osztrákoknak és akkor felakasztják. Fájdalom, Vécsey e figyelmeztetést nem vette komolyan, s másnap kardját elvették és átadván az osztrákoknak, Aradra kísérték.⁷⁴

Nem sokkal később Végh Bertalan is az osztrákok kezébe került. Mint egykori császári tisztet, felségárulásért golyó általi halálra ítélték Aradon, 1850.

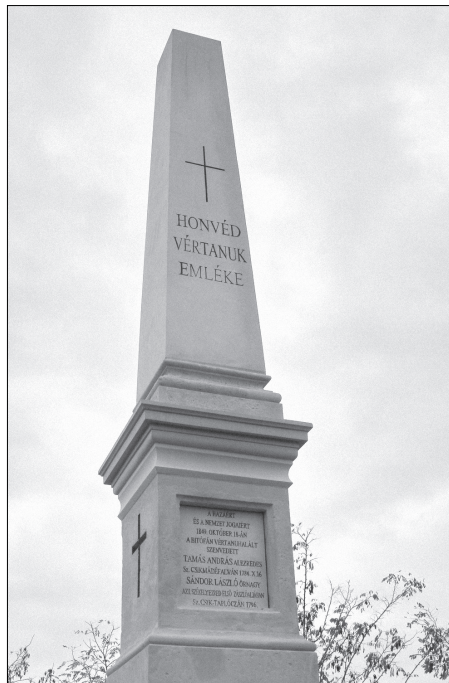

Vécsey Károly tábornok, aradi vértanú.
Forrás: arcanum.com

február 15-én, emellett megfosztották vagyonától, hivatalától és érdemjeleitől. A kivégzés végrehajtása előtt, március 5-én megváltoztatták a halálos ítéletet, és a szabadságharcban való részvételeért tízévi várfogsággal sújtották. Háromévi raboskodás után, 1852 nyarán kegyelemben részesült a család közbenjárásának köszönhetően.

Civilként Kolozsváron

Szabadulása után Budapesten élénk közéleti tevékenységbe kezdett Deák Ferenc híveként, a haza bölcsének példáját követve. Ott volt az Első Magyar Általános Biztosító Társaság 1857. július 15-i megalapításánál, később a pénzügyi intézet képviselőjeként Kolozsvárra került. Egy korabeli újsághirdetés szerint a biztosítótársaság kolozsvári főügynöksége 1858 elején az „Óvár-piacszegleti 232. sz. ház emeletében” kialakított ideiglenes irodájában kezdte meg működését, Kőváry László főügynök vezetésével.⁵ Ő váltotta fel az ügynökség élén Végh Bertalan, de hogy mikor, azt pontosan nem tudni. Családjával együtt Kolozsvárra költözött, és itt élt haláláig. Kétszer nősült, első felesége, Ugron Júlia az ősi ábrahámfalvi Ugron székely nemesi család leszármazottja; édesapja, Ugron István (IV.) Torda vármegye főispánja; édesanyja, Ugron Istvánné, született gr. Toldalagi Kata (1824–1880). A válással végződött házasságukból két gyermek származott, Artúr és Gabriella. A jogot

Tamás András és Sándor László honvédek emlékműve Szamosfalván. Kép: Rohonyi D. Iván

végzett Artúr (1850–1921) a budapesti kir. ítélőtábla bírója, valamint az első hazai takarékpénztár igazgatóhelyettese lett, 1896-ban pedig Torda-Aranyos vármegye felvinci kerülete szabadelvű programmal országgyűlési képviselővé választotta. Másodszor 1872-ben nősült; balázsfalvi Brencsán Albert királyi kataszteri biztos lányát, Erzsébetet (1821–1900) vette feleségül, akivel 29 évet élt együtt. A Majális utcában, a 2/A. szám alatti házban laktak.

Mindennapos hivatali teendői mellett kivette a részét befogadó városának társadalmi életéből is. Mint egykori honvéd ezredes, természetesen bekapcsolódott a kolozsvári honvédegyelet tevékenységébe is, amely az Országos Honvédegyelet kolozsvári szervezeteként alakult meg 1861-ben. A volt negyvennyolcas honvédek megsegítésére létrejött egyesület az akkori körülmények miatt csak a kiegyezést követően kezdte meg tényleges működését Bogdánffy Antal (1822–1905) elnök irányítása alatt. Az egyesület az egykori szabadságharcosok segélyezése mellett fontos szerepet töltött be a negyvennyolcas eszmék felélesztésében és ébren tartásában. A március 15-i megemlékezéseket kezdetben a Házsongárdi temetőben tartották a mártírhalált halt Tamás András huszár alezredes feltételezett sírjánál (Keller Ilona színművésznő sírjától jobbra), a csíkszéki honvédegyelet által 1869-ben állított sírkeresztnél vagy gróf Bethlen Gergely huszár ezredes sírjánál. Bethlen Gergelyt 1867-ben

bekövetkezett halálakor a Schütz-kriptába temették, majd 1903-ban innen átköltöztették a Mikó-kriptával szemben álló mai sírjába, ahova a hálás utókor egy szép fekete gránitoszlopot is emelt, rajta az itt nyugvó fehér márványba faragott arcképével (Klősz József munkája). 1874-ben az ünnepségeket már a Redutban tartották, ahol egykor kimondták az uniót, majd 1876-ban az ünnepségek szervezésére létrehozták a Március 15-i Állandó Bizottságot. Ennek a bizottságnak köszönhetően alakult meg 1892-ben az Országos Történelmi és Ereklje-Múzeum Egyesület, valamint az 1848–1849. *Történelmi Lapok*.⁶ Mindkettő létrehozásában fontos szerepet játszott Kuszko István és Végh Bertalan is.

A 130 éve megalakult ereklyemúzeumot 1892. szeptember 19-én, Kossuth Lajos születésének 90. évfordulója alkalmából nyitották meg a Széchenyi tér 20. (régi számozás szerint 27.) szám alatti akkori Tornavívóda emeletén.⁷ A szabadságharcot kötődő tárgyi emlékek gyűjtése azonban már korábban elkezdődött, ezeket a Mátyás király szülőházában őrizték. A múzeumóri tisztséget Kuszko István töltötte be. A múzeumban őrzött hatszáz relikviából mára csak mintegy háromszáz maradt meg, melyek ma az Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeum tulajdonát képezik. Az ereklyemúzeum hathatós közreműködésének is köszönhetően szentelték fel a honvéd emlékoszlopot Tamás András és Sándor László honvédek kivégzésének a helyén, Szamosfalva határában, 1896. október 19-én, a millenniumi ünnepségek során. Az Országos Történelmi és Ereklje-Múzeum Egyesületet patronáló hasonló nevű egyesület ugyanazonnap tartott évi közgyűlésén Végh Bertalan az egyesület tiszteletbeli elnökének választották Deáky Albert elnök javaslatára.⁸

A szabadságharc tárgyi emlékeinek gyűjtése már korábban elkezdődött, ezeket Mátyás király szülőházában őrizték.

Az erdélyi honvédegyletek, a kolozsvári Március 15-i Állandó Bizottság, valamint az ereklyemúzeum hivatalos közlönyeként létrehozott 1848–1849. *Történelmi Lapok* szerkesztőbizottságának egyik alelnöke Végh Bertalan volt. A szerkesztőbizottsághoz olyan ismert személyek tartoztak, mint Finály

Az egykori Végh család kriptája. Fotó: László Miklós

Henrik, Kóváry László, Szász Gerő vagy Gámán Zsigmond, elnöke Inczedy Sámuel nyugalmazott ezredes, a másik alelnöke Szigethy Miklós ezredes volt. A havonta megjelenő lap megszerkesztéséért és összeállításáért Kuzskó István felelt.

Végh Bertalan több, a 19. század második felében megalakult kolozsvári egyesületnek is a tagja volt. Ő gyakorolta az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületben (EMKE) az Első Magyar Általános Biztosító Társaság – amely ezer forintos örökös tagdíjjal támogatta az egyesületet – örökös tagsági jogát. Ezen kívül alapító és választmányi tagja volt az Erdélyi Gazdasági Egyletnek, és pártoló tagja az Önkéntes Tűzoltó Egyesületnek.

Epilógus

Második feleségének 1900. május 17-én bekövetkezett halála után a Majális utcából a Szentegyház utca 11. szám alatti házba költözött. Itt keresték fel többen is a matuzsálemi kort megérett egykori szabadságharcos honvédot születésnapján, 1902. január 25-én. Az Országos Történelmi és Ereklye-Múzeum Egyesület küldöttségének tagjai voltak: Szvacsina Géza polgármester, a múzeum védnöke, Deáky Albert elnök, Éjszaki Károly, Gámán Zsigmond, Hory Béla, Polcz Rezső, Kovács János, Benei Ferencz, dr. Váradny Aurél, Kuzskó István. A múzeum nevében Deáky Albert elnök üdvözölte

az ereklyemúzeum díszelnökét, majd a város részéről Szvacsina Géza polgármester intézett hozzá meleg hangú, szép üdvözlő szavakat.⁹

Végh Bertalan születésnapjára üdvözlése után két hónappal, 1902. április 1-én hunyt el; 1902. április 3-án kísérték utolsó útjára a Szentegyház utca 11. szám alatti gyászszobából, és helyezték örök nyugalomra a házsongárdi családi kriptában. Temetéséről az akkori kolozsvári lapok is beszámoltak. A *Magyar Polgár* tudósításából megtudhatjuk, hogy a gyászoló családhoz számos részvétnyilatkozat érkezett, együttérzését fejezte ki többek között Darányi Ignác földművelésügyi miniszter és Ugron Gábor képviselő is. És hogy mennyire közismert, közkedvelt ember volt Végh Bertalan, az a résztvevők nagy számából és a gyászszobán megjelentek névsorából is kitűnik. A kegyeletüket lerovók között ott volt gr. Béli Ákos főispán, br. Feilitsch Artúr országgyűlési képviselő, Ferencz József unitárius püspök, Fekete Gábor, a kir. tábla elnöke, Heppes Miklós tanácselnök, Dózsa Endre alispán, br. Szentkereszty Zsigmond törvényszéki elnök, Pap Farkas, Mikó Imre, Sámi László táblabírók, Gyárfás Benedek kir. főügyész, dr. Vályi Gábor, dr. Márki Sándor, dr. Brandt József egyetemi tanárok, dr. Erdélyi Pál egyetemi könyvtári igazgató, br. Mannsberg Sándor, gróf Teleki László, Csizsár Gyula megyei főjegyző, Gámán Zsigmond, kereskedelmi és iparkamarai titkár, Fekete Nagy Béla

városi tanácsos, Szacsвай Sándor és a város előkelőségének még sok tagja. Az Első Magyar Általános Biztosító Társaság küldöttségileg részt vett a temetésen, a negyvennyolcas honvédek közül Szigeti Miklós ezredes, K. Horváth Ignác alezredes s a honvédegylet számos tagja – Szabó Samu elnök vezetése alatt – jelent meg az elhunyt bajtársuk temetésén, továbbá a közélet csaknem minden testülete képviseltette magát. A halottas háznál dr. Bartók György mondott gyászbeszédet, a temetőben pedig Herepei Gergely református lelkész búcsúztatta az elhunytat.¹⁰ A nem túl látványos, nagyrészt földre épített, fémlemezzel fedett sírbolt keleti oldalát lezáró homlokzatával hívja fel magára a figyelmet. A kétszárnyú, kovácsoltvas rácsoszatú, szellőzőnyílásokkal ellátott bejárati faajtó fölött érdekes dombormű töri meg a front síkját. A dombormű három darab ülő, jobb karjával az ég felé mutató, lepelbe burkolózó női alakot ábrázol, amely egy szárnyas angyal magyarozatát követi figyelmesen. A dombormű fölött a zárókő tigrisfej formára van kiképezve. A sírbolt és a dombormű kivitelezőjének személye is ismeretlen. A ma már műemléknek nyilvánított kriptá, amint azt a dombormű fölé utólag felszerelt fehér márványlap szövege hirdeti, jelenleg Dolinai-Arringer Eperjessy Dénes családjának tulajdonában van.

Jegyzetek

- 1 Forrás: <https://tassmultja.hu/tass-tortenete-1945-ig/>
- 2 Szereday Ignác (1814–1881) lesnyeki földbirtokos, Hunyad megye alispánja, fia, Szereday Aladár (1851–1921) hadadi Wesselényi Róza bárónő második férje.
- 3 Wesselényi Ferenc – Wesselényi Farkas (III.) és br. Bánffy Mária fia.
- 4 1848–1849. *Történelmi lapok*, 1892. december 15., I. évf., 24. szám.
- 5 *Magyar Futár*, 1858. április 4., III. évf., 210. szám.
- 6 Jakab Albert Zsolt: *1848–1849 emlékezetének kialakítása Kolozsváron*. Forrás: http://kjnt.ro/szovegtar/pdf/KKonyvek26_2005_JAZsSzAT_szerk_Lenyomatok4_02_JakabAZs
- 7 Újvári Ildikó: *Volt egyszer egy ereklyemúzeum: tárgyi emlékek a hazafiság fenntartására*. Forrás: szabadsag.ro/-/volt-egyszer-egy-ereklyemuzem-targyi-emlekek-a-hazafisag-fenntartasara
- 8 *Kolozsvár*, 1896. október 25., X. évf., 238. szám.
- 9 *Magyar polgár*, 1902. január 25., XXV. évf., 20. szám.
- 10 *Magyar polgár*, 1902. április 4., XXV. évf., 77. szám.

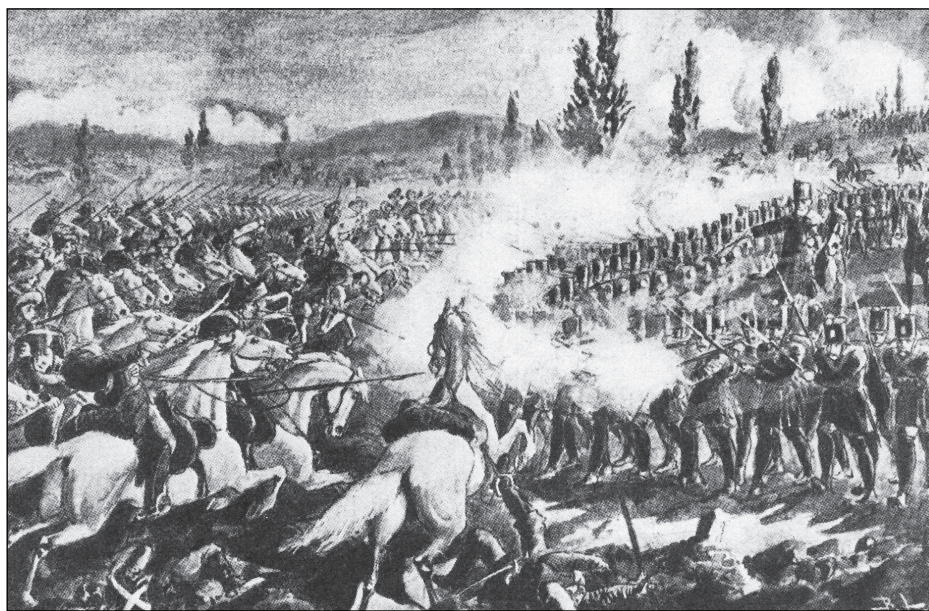
Erdély katonai felosztása 1849–1851-ben

Ferenc József császár 1849. július 19-én Erdély kormányzójává nevezte ki Ludwig von Wohlgemuth altábornagyot, melléje pedig polgári biztosul Eduard Bachot rendelte. A kormányzó 1849. augusztus 11-én érkezett meg Erdélybe, s nyomban kihirdette az ostromállapot bevezetését, szeptember 16-án pedig a hadbíróóságok felállítását. Ezek az intézkedések a magyar szabadságharc megtorlását szolgálták. Ennek érdekében – amint azt Jancsó Benedek erdélyi történész megállapította – tisztán katonai diktatúrát hoztak létre. (1851 áprilisában Wohlgemuth meghalt, helyébe Karl Schwarzenberg herceg altábornagyot nevezték ki Erdély kormányzójává. Schwarzenberg idején a katonai diktatúrát az ostromállapot enyhébb formája váltotta fel, ez 1854-ig tartott.) Az orosz segítséggel győztes Habsburg császári hatalom Wohlgemuth kormányzósága idején nagyméretű közigazgatási átalakítást hajtott végre a birodalom központosítása jegyében.

Ezt előkészítette az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány, amelyet Erdélyben is kihirdettek. Ebben már bejelentették Erdély koronataromány közigazgatási átszervezését is a régi vármegyék és a székely, illetve szász székek helyett. Wohlgemuth kormányzó 1849. szeptember 21-én tette közzé azt, hogyan kell Erdélyt ideiglenesen hat katonai vidékre felosztani. Itt megjegyezném, hogy a katonai vidékeket kerületekre, azokat pedig alkerületekre osztották (németül: Militärdistrikt, Bezirk, Unterbezirk).

A kormányzó hirdetménye így szólt: „Erdély, egy szabályozott ideiglenes igazgatás behozatala végett, s a jelenlegi hadiállapot tekintetéből, hat katonai vidékre osztatik fel, melyek igazgató hatóságai székelyhelyei után: szebeni, károlyfehérvári (értsd: gyulafehérvári), kolozsvári, rettegi, udvarhelyi és fogarasi katonavidékeknek fognak nevezetni.” Tehát ismerjük a katonavidékek

Az orosz segítséggel győztes Habsburg hatalom nagyméretű közigazgatási átalakítást hajtott végre a birodalom központosítása jegyében.

A segesvári csata 1849. július 31-én. Bellony László alkotása. A magyar gyalogság közelből leadott sortűzzel próbálja megfékezni a kozák lovasság rohamait. Kép: Wikipédia

Gróf Csernecki és tarkői Dessewfy Emil (1814–1866) magyar újságíró, politikus Barabás Miklós festményén. Kép: Wikipédia

Ludwig von Wohlgenuth (1788–1851) császári és királyi altábornagy Josef Kriehuber litográfiáján 1849-ben. Kép: Wikipédia

nevét. Ez a közigazgatási rendszer valóban katonai diktatúra volt. Minden katonai vidék élén egy-egy katonai vidékparancsnok (Distrikts-Commandant) állt, melléje a polgári ügyek intézésére egy-egy vidéki biztost (Distrikts-Commissart) neveztek ki.

Lássuk ezek főbb jellemzőit, amint az a kormányzói hirdetményből kiderül.

1. Szeben vidék magába foglalta Szászváros, Szászsebes, Szerdahely, Szeben, Medgyes, Újgyház, Nagysink, Kőhalom, Segesvár, Brassó és Beszterce kerületeket. E katonavidék az udvarhelyi vidékhez hasonló nagyságú volt. A szászok addigi vezetője töltötte be a szebeni vidék elnöki tisztségét is.

2. A károlyfehérvári vidék kiterjedt egész Hunyad megyére (kivéve a Szászvárosszékre benyúló részt), csaknem a teljes Alsó-Fehér megyére, egész Zaránd megyére, valamint Küküllő megye azon részeire is, amelyeket nem osztottak a szebeni vidékbe. 448 ezer ember élt itt.

3. A kolozsvári vidék Kraszna, Közép-Szolnok megyékre, továbbá Kolozs, Torda, Doboka megye nyugati felére és Belső-Szolnok megye egy kisebb részére terjedt ki. Lakossága 458 ezer fő volt.

4. A rettegi vidék Közép-Szolnok, Doboka, Kolozs megyék egy részét foglalta magába. 230 ezer lélek élt itt.

5. Az udvarhelyi vidék: kiterjedt a korábbi Maros-, Udvarhely-, Csík- és Háromszékre, Felső-Fehér megye két, háromszéki „részcsekjére”, és Küküllő megye néhány helységére. Udvarhely vidék négy kerületre oszlott: Marosszék, Udvarhelyszék, Csíkszék, Háromszék. Az ott lakók száma 350 ezer fő volt.

6. Fogaras vidék megtartotta korábbi kiterjedését. Lakóinak a száma 60 ezer fő volt.

A katonavidéki parancsnoknak és vidékbiztosnak általános feladata volt a közbiztonság fenntartása, a rend és a csend biztosítása, valamint az általános lefegyverzés végrehajtása.

Az egyik paragrafus szerint a vidékbiztos kötelessége volt a katonai vidéki parancsnok által kiadott rendeletek erélyes támogatása: az általános lefegyverzés tökéletes végrehajtása, a veszélyes bujtogatók és csendzavarók, valamint a felségsértés vádjá alatti személyek kipuhatolása és elfogatása, a felségsértésben elítéltek vagyónának lefoglalása, továbbá a magyar bankjegyek és Kossuth-bankók elkobzása.

Az előbbiekről a hivatalos iratoknak köszönhetően tudunk, de van egy másik forrás is, amely a Magyar Országos Levéltárban a politikus Dessewfy Emil iratai között található,

címe: *Emlék Erdélyről*. Bár ennek szerzősége nem egészen tisztázott, további ismereteket szerezhethetünk belőle a tárgyunkra vonatkozólag. Az sem mellékes, hogy más sorrendet használ a körzetek esetében, mint a hivatalos irat: 1. szebeni, 2. kolozsvári, 3. udvarhelyi, 4. károlyfehérvári, 5. rettegi, 6. fogarasi.

A kézirat kitér arra is, hogy abban az időben melyik nemzetiség nyelvéhez kapcsolták az egyes vidékeket. Íme: a szebeni katonavidéket szász (német) körzetnek nevezték, a kolozsvárit magyarnak, az udvarhelyit székelynek (magyarnak), a károlyfehérvárit, rettegit, fogarasi román közigazgatási területnek tekintették. Itt megjegyzi a szerző a következőket: „Az előbbi pontokban érintett igazgatási külön nyelvek csak annyiban értendőek, hogy e nyelven adatnak ki a néphez a rendeletek és a kérelmekre a válaszok, de ami a tisztviselőknek egymásközti és a kormányzati levelezését illeti: közelebbről jelent meg a kormánynak egy rendelete, (hogy) ezeket német nyelven folytatni kötelesek.”

Az udvarhelyi katonai vidékkel kapcsolatban a kézirat jelzi, hogy Aranyosszéket elszakították az udvarhelyi, azaz székelyföldi katonai vidéktől, holott ez a szék is „székely természetű föld, székely magánjogi viszonyok alatt”. Ha elfogadható is, hogy a Székelyföldről való távolság miatt történt ez, akkor is kérdés, miként került Szeben vidékhez Beszterce vidéke, Régen és több helység is. Vagyis a szebeni vidékkel történt kedvezéseket kifogásolta az *Emlékek Erdélyről* szerzője.

A székely székek lakosságának mindennapi élete annyira összefonódott, hogy azt a kormányzásnak is el kellett ismernie.

A lényeges azonban, hogy a hatóság a négy székely széket egy közigazgatási területnek nyilvánította. A székely székek lakosságának mindennapi élete annyira összefonódott, hogy azt a kormányzásnak is el kellett ismernie.

(Itt jegyzem meg, hogy az itt tárgyalt kérdésekre, valamint a közigazgatás későbbi változásaira egy későbbi lapunkban visszatérünk.)

Kiss László

Bölöni György, Ady lelkiismerete

„Közös emlékek és még inkább közös világnézeti vágyak kapcsoltak össze, apró, baráti titkok fonták szorosra életünket.”

Bölöni György Tihanyi Lajos portréján 1912-ben.
Kép: Wikipédia

Az 1909 őszen a már Pesten élő Ady Endre éjszakai törzshelye a Három Holló vendéglő volt. Ezzel kapcsolatban írja Bölöni György *Az igazi Ady* című könyvében:

„A Három Holló törzstagjaihoz kell számítanom jómagamat, e kocsma aureolás fénykorában nap nap után találkoztam itt Adyval. Voltak idők Pesten és Párizsban, amikor több voltam neki mindenkinél, testvérnél, »idesnél«, Lédánál. Rajongója voltam, de sohasem hízelgője. Közös emlékek és még inkább közös világnézeti vágyak kapcsoltak össze, apró, baráti titkok fonták szorosra életünket. Több volt ez barátság nál, erősebb a testvérségnél. A lelkiismerete voltam, és épp ezért nélkülözhetetlen. Éreztem, hogy néha messze száll tőlem, néha lazára ereszti és majdnem szétvágja a kapcsolatokat, hogy aztán annál erősebben fűzze össze. Válságaiban pótolhatatlanabb voltam, mint a bor, a nő vagy a veronál. »Bölöni Györgyömnek, fajtámbeli véremnek« – küldte nekem verseit. Egy volt a földünk, a Szilágyság.” (Bölöni, 372–3.)

Kissé hosszabban idéztem Bölöni szövegét, hogy eljussunk témánk kulcsmondatához: „Egy volt a földünk, a Szilágyság.” Érmindszent az Erdély kapujában fekvő Szilágyság vármegye, a Szilágyság része volt – itt született Ady Endre 1877. november 22-én. Az Ady név eredete a Diósadi névre vezethető vissza – a család őseinek egykoron a Közép-Szolnok vármegyei Diósad (mai román neve: Dioșod) községben volt birtoka (Bölöni, 15.). Szilágyság megye a régi Kraszna és Közép-Szolnok megyékből jött létre. Érdekesként megjegyzném, hogy jeles orvostörténészünk, Elekes György (1905–1977) a Diósadi előnevet viselte.

Bölöni György szintén a Szilágyságban, Szilágysomlyón született 1882. október 30-án. Régi nemesi családból származott, apja Bölöni Sándor, anyja Krausz Szidónia volt. Felmenői közt

akadt híres ember is: „Kölcsey Ferenc, a félszemű reformer, a *Himnusz* költője, nekem véletlenül épp atyámfia, Bölöni lány volt az anyja” – írja dédnagybátyjáról *Az igazi Ady* című könyvében (Bölöni, 12.). A vezetéknev – hasonlóan az Ady/Adi vezetéknevhez – utalhat a család származási helyére, a Háromszék megyebeli Bölön (mai román neve: Belin) nagyközségre. Itt született híres utazónk, Bölöni Farkas Sándor.

Ady 1896 júniusában érettségizett a zilahi kálvinista főgimnáziumban, „az államilag segélyezett református Wesselényi-kollégiumban”. (Bölöni, 33.) Az öt évvel fiatalabb Bölöni 1896 őszen kezdte meg tanulmányait ugyanebben az iskolában, és négy éven át, egészen 1900-ig osztálytársa volt Ady Endre öccse, Lajos. Bölöni így emlékezik a zilahi évekre: „Amikor én [...] mint ötödikes diák az iskola padjaiba kerültem, a kollégium falai sugározták magukból nevezetes diákjának, Ady Endrének emléket.” (Bölöni, 32.) Alkalma lehetett látni Adyt, amikor Zilahon töltött néhány hónapot az egyik ügyvédi iroda gyakornokaként. Ady ekkor már verselgett, cikkei jelentek meg a zilahi *Szilágy* lapban is. „Nyolcadosztályos diákok olvasgattuk cikkeit, és nem is annyira, amiket írt, mint inkább példájával, hogy újságíró, szerepelni kezdő ember, igen hatott reánk. Cikkeinek fiatalos merészsége és városias liberalizmusa alól sem tudtuk magunkat kivonni” – emlékezik Bölöni a zilahi évekre (Bölöni, 32.).

Miután Bölöni leérettségizett, 1900-tól jogot tanult Budapesten. A jognak azonban – Adyhoz hasonlóan – ő is gyorsan hátat fordított, és újságíró, parlamenti tudósító lett belőle. Az akkoriiban átadott új parlament épületében a politikailag tekintélyes *Magyarorszag* című lap tudósítója lett „az újságírók baloldali karzatán”. Hamarosan jó tollú újságíróként vált ismertté. Ezt

A zilahi Református Wesselényi Kollégium 1910-ben. Kép: kepeslapok.wordpress.com

bizonyítja az a tény, hogy 1903 szeptemberében Párizsba küldte őt a lapja tudósítónak.

Párizsban több fontos, a későbbi életpályáját meghatározó esemény történt vele. 1904 februárjában levelet kapott Érmindszentről, egykori osztálytársától, Ady Lajostól: „bátyám a múlt héten elutazott Párizsba, s bár ti egymást nem ismertétek régiben [...] keressétek meg egymást [...] keress meg előbb te őt, mint aki már otthon érzed magad Párizsban, és tudod a dörgést” – kérte Ady Lajos Bölönitől (Bölöni, 38.). Bölöni tehát Párizsban ismerkedett meg és kötött életre szóló barátságot Adyval, azaz „Bandival”. Többzsöri levélváltás után egy kávéházban találkoztak először. „Alighogy egymásra akadtunk [...] egy hölgy érkezett asztalunkhoz – emlékezik Bölöni –, én ezt a hölgyet figyelgettem inkább, mint Bandit [...] Elégge magas, egyenes tartású, kissé molett, elegáns nő volt. Akkor még nem Léda, hanem Adél [...] öltözködésén még érezni lehetett a magyar és idegen divat emlékeit [...] Amerre ment, megfordultak utána férfiak [...] Szép volt? – tette fel magának a kérdést a huszonegy éves Bölöni, majd így válaszolt: – Nem tudom, több ennél, érdekes, megnézni való. Ma azt mondanánk talán: sex appeal.”

Bölöni Ady-könyvében Lédáról is igyekszik „a legendák helyett elmondani az igazságot.” (Bölöni, 49.) A gazdag nagyváradai zsidó családból származó Brüll Adél fiatalon, 1898-ban ment férjhez. Férje előbb a Magyar Kereskedelmi Múzeum képviselőjeként Szófiába, majd 1900-ban Párizsba vitte őt. Párizsban a *Nagyváradai Naplót* olvasgatva

figyelt fel az Ady névre. „Néhány szokatlan és újszerű vers, melyekből a zabolátlan fiatalság vakmerősége csendült, figyelmessé tették az íróra a fiatal asszonyt” – írja Bölöni (51. oldal). Adél 1903 nyarán hazautazott, hogy meglátogassa édesanyját, ekkor találkozott Adyval. Amikor Adél ősszel visszautazott a francia fővárosba, „Ady előtt csábítóan és szerelmesen eggyé olvadt az Asszony és Párizs.” (Bölöni, 52.) Ady otthagyta nagyváradai állását, hazaköltözött, franciául tanult, majd 1904 februárjában kiköltözött a francia fővárosba. Abban a házban vett ki albérletet, amelyben Adélék laktak. Megélhetésének fő forrása az a honorárium volt, amit a *Budapesti Hírlap*nak küldött tudósításaiért, leveleiért kapott.

Bölöni, aki már ismerte a „dörgést”, segített Adynak 1904 tavaszán is, amikor „történt valami, ami sok mindenen túl hozzám kötötte Adyt: a betegsége.” (Bölöni, 61.) Április 16-án kétségbeesett hangú levelet kapott Adytól: „Kedves Gyurkám, én hetek óta nyomorult vagyok, fizikailag, lelkileg, mindenképpen. Annyifajta betegség jött rám s ezek miatt úgy meglazultak hitvány idegeim, hogy veszedelmesen közel vagyok a megőrüléshez.” Ma már tudjuk, hogy az „annyifajta betegség” a tünetek sokaságára utalt, melyek hátterében – mint azt később az orvosi vizsgálat kiderítette – a vérbaj (szifilisz) állt. Ady arca, nyaka, egész teste tele volt „pattanásokkal”, ezek pedig nem múltak az ajánlott kenceficéktől – igazából ezek kergették Adyt az „őrülésbe”. Bölöni hívja fel a figyelmet arra, hogy Ady lelkiállapotát tükrözi az ezekben a napokban a *Budapesti Napló*ban

megjelent *Tüzes seb vagyok* című verse (Bölöni, 70.):

„Vágy szagatott föl, csók vérezett meg,
Seb vagyok, tüzes, új kínra éhes.
Adj kint nekem, a megéhezettnek:
Seb vagyok, csókolj, égess ki, égess.”

Bölöni elvitte a költőt az osztrák–magyar követség orvosához, dr. Kraushoz, akiről Bölöni azt írja: „személyesen ismertem”. (Bölöni, 65.) Lehet, hogy anyja rokona volt? A vizit az áldozócsü-törtököt követő napon, május 13-án, pénteken volt. Krausz doktor nem kertet, a vizsgálat végén azt mondta: „ön komoly beteg”, majd egy megbízható szakorvoshoz, „specialistához” adott beutalót. Alig léptek ki az utcára, Bölöni tiltakozása ellenére Ady felszakította az ajánló levelet. A beutaló megerősítette sejtését: a diagnózis előrehaladott vérbaj (Syphilis secundaria) volt.

„Néhány szokatlan és újszerű vers, melyekből a zabolátlan fiatalság vakmerősége csendült, figyelmessé tették az íróra a fiatal asszonyt.”

Egy híres amerikai orvostörténész, Ralph H. Major a „legeslegrosszabb betegségnek” nevezte a vérbajt (Major, 313.). A valószínűleg Kolumbusz matrózaival Amerikából behurcolt, majd a Nápolyt ostromló francia király seregében járványt okozó kórt hamarosan „francia betegségként” (morbus gallicus) emlegették Európa-szerte. Innen származnak a magyarban is meghonosodott francz nyavalya, francia-métely, francúz megnevezések. Ady korában már inkább a fertőzés terjedési útjára utaló bujakór, bujasenyv, illetve a vérbaj név volt használatos. A Major által használt jelzőre főleg azzal szolgált rá a szifilisz, hogy a testből kiirt-hatatlan, krónikus, három szakaszban zajló alattomos betegség volt. A fertőző nemi aktust követően a nemi szervben megjelenő kemény fekély ugyanis akár „magától” is elmúlik, és a teljes gyógyulás tévhitébe ringatja a beteget. Hónapok múlva azonban a betegség a második szakaszba lép, és megjelennek az előrehaladott szifilisz újabb tünetei, amiket Ady is megtapasztalt. E látható tünetek fokozatosan eltűnnek, ám a szifilisz láthatatlanul „munkálkodik” tovább a beteg testében, megtámadja

Andrássy út, Budapest, 1900 körül. Balra a Magyar Állami Operaház, szomszédságában Ady törzshelye, a Három Holló kávéház. Kép: Fortepan / Budapest Főváros Levéltára / Klósz György fényképe

annak idegrendszerét, érhálózatát, szívét. Ez történt később Adyval is – a szifilisz miatt meggyöngült főútőre, az aortája repedt meg 1919. január 27-én, ez okozta a mindössze 41 éves költő halálát. Ady Endre vérvirágos betegségét az 1997-ben megjelent *Kínok tövisében* című könyvben dolgoztam fel. (Kiss, 41–51.)

Térjünk vissza azonban Párizsba, 1904-be. Bölöni így emlékezik a drámai pillanatra, amikor Ady az orvosi beutalóból szembesült a vérbaj diagnózisával: „Ady csaknem tántorgott, hebegett. Arca eltorzult, sírásra görbült [...] Átéreztem egész tragédiáját [...] Ma is lesújtó lehet, ha valakire az orvosi vizsgálat rásüti a szigorú pecsétet: előrehaladott vérbaj [...] de Adynál, aki ott élt egy szűk családi kör intimitásában, a barát, az udvarló, a szerető amalgámában: ez a betegség annyi volt, mint a halál.” (Bölöni, 66.) Ám éppen e szűk családi kör, Léda és férje, Dodó, valamint Léda húga, Berta, azaz „Bubi” mentette meg Adyt. „A könnyelmű Adynak sohasem lett volna akaratereje, hogy orvosi vizitekre járjon [...] A pénztelen Ady gondozását

és gyógyíttatását Dodó vállalta.” (Bölöni, 71.) A kezelés „sikerese” volt – tünetmentessé tette Adyt –, ami visszaadta a költő életkedvét, fölényességét. Július 15-én már párizsi levelet írt a *Pesti Naplóba* „a vér vörös pestiséről”, amelyben ezt írja a szifiliszről: „ez a betegség nem gyalázóbb, mint bármelyik is. Gyógyítani kell, s gyógyítani lehet könnyen”. (Bölöni, 73.)

Mint korábban említettem, az 1904-es évben több fontos esemény történt Bölöni életében. Ebben az évben ismerkedett meg egy – Drezdából Párizsba költöző – „boszorkánnyal”. Bölöni így emlékezett erre évek múltán: „Párizsban ismertem meg őt, finomságánál csak jósa és lelki nemessége volt nagyobb, s ezeknél is nagyobb: egyszerűsége, ami vagy elkápráztatta, vagy megdöbbenetette az embereket. Engem elkápráztatott. Később Párizsba jött Ady is, sokat voltunk együtt Léda asszonyék vendégszerető házában, itt kapta ő Adytól az Itóka nevet.” (Robotos, 9.) A névadásra így emlékszik Bölöni: Itóka „neve tudniillik Otty volt, egész méltóságában a kegyetlenül hangzó Ottilia. Ezt

a nevet nem szenvedhettük [...] S amint az Adyból Yda álnevét, az Adélból Lédát csinálta, úgy csinálta az Ottyból az Itót [...] De mivel Itó kicsiny, vékony és sovány asszonyka volt, elneveztük egyhangúan Itókának, már csak azért is, mert éppen kapóra robbant ki ez a név, mind a négyünk pohara teli lévén hidegre hűtött borral – itókával. Viszonzásként ekkor kapta ördögi incselkedéseieért Bandi is Itókától a Belzebub nevet.” (Bölöni, 143.)

Éppen e szűk családi kör, Léda és férje, Dodó, valamint Léda húga, Berta, azaz „Bubi” mentette meg Adyt.

Itóka Marchişiu (Márkus) Otília néven született a Szatmár megyei Homoródon (mai neve románul: Homorodu) egy görögkatolikus esperes román családjában. Atyját rövid időn belül áthelyezték Nagyvárolyba. 2017-ben, Ady

születésének 140. évfordulója alkalmából lelepleztek Nagykároly főterén egy Ady-Itóka-szoborpárt, de a nagykárolyi kastély panoptikumában is szerepel Itóka Ady és Kaffka Margit társaságában – a nagykárolyi nevelőintézetben ugyanis Kaffka Margittal, a későbbi híres írónővel barátkozott. Marchisiu Otília korán férjhez ment Kozmutza Kornél postatitkárhoz, tizenkilenc éves korában született meg Kornél nevű fiát, akiből később orvos lett Craiovában. A házasságában csalódott, ezért megpróbált újra saját lábára állni: előbb Bécsben mosónőnek állt, majd miután hozzájutott egy kisebb örökséghez, Münchenbe költözött, hogy festészetet tanuljon – és többek közt Hollós Simon tanítványa lett. Végül festővé vált, de mesterei tudatosították benne, hogy érdemes a műkritikusi pályára váltania. A 20. század kezdetén egy akadémiai megbízás miatt több mint egy évig a Távol-Keleten járt. A keleti festészet hagyományait kutatta, és néprajzi anyagot gyűjtögetett Indiában, Kínában és Japánban. Utjának fontosabb állomásairól leveleket küldött a magyar lapoknak, elsősorban az *Új Idők*nek. Ezek a tudósítások érlelték őt íróvá (Robotos, 8.). A Japánról írt *Virágünnep virágos országban* című írását így kezdi:

„Mikor selymes kelyheiket, félős borzongással, nyitogatják fehér és halvány rózsaszín cseresznyefabimbók – talán ilyenkor a legszebb, kacagó ég alatt, nevető vízióriáson a hosszú, keskeny, hímes földszalag: Japán.” (*Magyar Lányok*, 1908, II. kötet, 22)

Miután hazatért hosszú vándorútjáról, megpróbálta felmelegíteni házasságát – sikertelenül. Férjével és annak nevével is végleg szakított – írásait ettől kezdve Kémeri Sándor néven jegyezte (e név alatt szerepel a Magyar Életrajzi Lexikonban is – 1967, 897.). A *Művészet* és az *Új Idők* című lapok tudósítójaként telepedett le Párizsban. Az *Itóka világa* című bevezető tanulmányában írja Robotos Imre: „A jóval fiatalabb Bölöni Györgyöt elragadtatással tölti el a harmincéves asszony szépsége, tehetsége. Sodró szerelem bontakozik ki közöttük, amely nemcsak érzelmeiket hevíti, szárnyakat ad alkotó tehetségüknek is.” (Robotos, 9–10.) Itóka azonban nem csak a férfiakat bűvölte el. Hamarosan ő lett Léda bizalmasa is. Ady és Léda nyolc éven át tartó „örlődése” – Bölöni kifejezése (Bölöni, 142) – alatt gyakoriak a civódások, összezördülések. Ilyenkor rendszerint Itóka a „kiengesztelő közvetítő.” (Robotos, 12.) Léda férjének ajánlására Itóka álláshoz – s így

tartós bevételhez – jutott egy képeslapügynökség irodájában. Ez lehetővé tette, hogy élénk kapcsolatban maradjon párizsi művészbárátaival is, akik közül többel éppen Bölöni ismertette össze őt – például a híres szobrásszal, Auguste Rodinnel (1840–1917). Bölöni és Itóka beszéltek rá a már akkor híres szobrászművészt, hogy járuljon hozzá művei pesti kiállításához 1907 decemberében (Robotos, 16.).

Itóka leghíresebb kapcsolata azonban a nagy francia íróhoz, Anatole France-hoz fűződött. 1909-ben ismerkedtek meg, és a nagy különbség ellenére mély barátság alakult ki közöttük. Amikor France titkárnője meghalt, Itóka lépett a helyébe. Itóka kísérte el az író olaszországi utazására is. Utazásuk alatt sokszor beszélgettek Adyról is, akiről a francia író is tudta, hogy a „lelke ezer évet szunnyadt”. France újra és újra elolvastatta Itókéval a szóban forgó idézetet tartalmazó strófákat (Robotos, 213.):

„Hepehupás, vén Szilágyban
Hét szilvafa árnyékában
Szunnyadt lelkem ezer évet.”

(*Hepehupás, vén Szilágyban*, részlet)

Itóka 1913. január 20-án lett Bölöni Györgyné. Sorsuk ettől kezdve még szorosabbra kötődött. Miután 1918-ban hazatelepült, majd az őszirózsás forradalom idején Bölöni Károlyi Mihály mellé állt, Károlyi november 8-án diplomáciai szolgálatra küldte Bölönit Svájcba. Előtte „kormánybiztos-főispánságot” ajánlottak neki a Szilágy-ságban (Bölöni, 576.), de Bölöni inkább Svájcba ment. Ady ekkor már egy pesti szanatóriumban feküdt nagybeteg. Bölöni elbúcsúzott tőle: „Megöleltem, megcsókoltam Adyt, életemnek, testemnek-lelkemnek ezt a drága darabját. Elernyed, lankadt volt ez a test, és alig tudott erősebb, baráti kézzsoritást adni.” (Bölöni, 576–7.) Mint az köz tudott, Ady 1919. január 27-én hunyt el, Bölöniék ekkor még Svájcban voltak. A tanácsköztársaság utolsó napjaiban, 1919 nyarán tértek vissza Budapestre. Bölöni így emlékezett az utána történteke:

„Nem menekültünk, mert mindketten Erdélyben születünk, s így a megszálló [román] csapatok parancsnokságától könnyűszerrel kaptunk hazatérési igazolványt. Szüleimnél Szilágy-somlyón töltöttük el a telet.” (Robotos, 22.) 1920 tavaszán román útlevelel mentek Bécsbe, ahol mindketten a *Bécsi Magyar Újság* munkatársai lettek. Rövid

ideig Berlinben éltek, majd ifjúságuk kedves városában, Párizsban telepedtek le 1923-ban. Itt jelentette meg 1934-ben *Az igazi Ady* című könyvét.

A II. világháború után, 1945 novemberében tértek vissza Budapestre. Bölöni György ekkor egyike volt annak a nyolc közéleti személyiségnek, akiket pártállásra való tekintet nélkül beválasztottak az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1947-ben befejeződött a parlamenti munkája, Baumgarten-díjat kapott, majd kinevezték őt nagykövetnek Hollandiába. 1950-ben tért haza, a továbbiakban az irodalomnak élt. 1951. augusztus 26-án megözvegyült. 1957 elején ő lett az első főszerkesztője az *Élet és Irodalom* című folyóiratnak. A Magyar PEN Klub intézőbizottságának elnökeként sokat tett azért, hogy a PEN magyar tagozata visszakapja eredeti jogait a szövetségben. Bölöni 1959. szeptember 11-én hunyt el Budapesten.

Itóka 1913. január 20-án lett Bölöni Györgyné. Sorsuk ettől kezdve még szorosabbra kötődött.

Bölöni 2012-ben, szülővárosában Szilágysági magyarok posztumusz díjban részesült – noha az 1999-ben kiadott *Szilágysági magyarok* című kötetben, *Az irodalom és sajtó a Szilágyságban* című fejezetben Fejér László így summázta Bölöni György életművét: „A rendszerváltást követően nem foglalkoztak tevékenységével, feltehetően az évek múltán nem méltatják többre egy lexikoni szócikknél, ám írásaiban nem becsülhető le a dokumentumértékűség.” (Fejér, 301.)

Nos, Bölöni születésének 140. évfordulóján úgy vélem, Bölöni György életműve több figyelmet érdemel egy szócikknél – szülővárosában, Szilágy-somlyón mindenképpen.

Felhasznált irodalom:

- Bölöni György: *Az igazi Ady*. Ötödik kiadás. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978.
Fejér László: Az irodalom és sajtó a Szilágyságban. In: Szabó Zsolt (szerk.): *Szilágysági magyarok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, Kolozsvár, 1999.
Kiss László: Ady Endre vérvirágos betegsége. In: uő.: *Kínok tövisében. Nagy emberek – hétköznapi kórok*. Liliium Aurum, Dunaszerdahely, 1997.
Robotos Imre (a bevezető tanulmányt írta, válogatta és jegyzetekkel ellátta): *Itóka Párizsban*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977.

Szőcs Gyula Kálmán |

Az Abrudbányai Magyar Kulturális Egyesület díjazása

Abrudbánya már a rómaiak idejében is bányaváros volt – akkor Auraria Maior néven említették, és Európa legrégebbi, ma is megtekinthető tárnáival rendelkezett.

Tisztelt ünneplő közösség, tisztelt kuratórium! Elnök úr, polgármester és tanácsos urak! Amikor az abrudbányai magyar közösséget méltatjuk, akkor nem feledkezhetünk meg az Erdélyi-érchegeység és az Erdélyi-hegyalja lakosairól sem – őket is elismerő szavak illetik. A térség, amely ősidők óta lakott, és ahol a rómaiak óta nemesfémbányászattal foglalkoznak, szerves egységet alkot. Az érchegeységben a bánya- és erdőgazdálkodás, míg a hegyalja lankáin az ásványi és hordalékanyagokban gazdag földek művelése biztosította az emberek boldogulását, emellett nagy hangsúlyt kapott a zöldség- és gyümölcsstermesztés, a szőlőművelés, valamint a kereskedelem. Abrudbánya – román nyelven Abrud, németül Gross-Schlatten vagy Altenburg – neve a latin obrussa (próbakő) szóból ered. A „bánya” utótag a település rendkívül fontos ezüst- és aranykitermelő mivoltára utal. A kis bányaváros az egykori Alsó-Fehér vármegyében, a mai Fehér megyében található, az Erdélyi-érchegeység szívében, az Abrud-patak völgyében,

Gyulafehérvártól mintegy 60, Tordától és Nagyenyedtől úgy 90 kilométerre. Megközelíthető az Ompoly völgye mentén, Zalatnán át, valamint az Aranyos folyó völgyén keresztül is.

Már a rómaiak idejében is bányaváros volt – akkor Auraria Maior néven említették, és Európa legrégebbi, ma is megtekinthető tárnáival rendelkezett. Történt is bármi, nevezzék is akárhogy, a város mindig az érchegegségi bányaművelés, a bányakapitányság központja volt. Évszázadokon át hétfőn váltották be az aranyat a hivatalban, és manapság is csak hétfőn hajlandó a környék lakossága az abrudi piacra járni. A városközpont képét ma is három történelmi egyház – a római katolikus, a református és az unitárius – templomai rajzolják ki. A katolikus templom közülük a legrégebbi, építését a 12–13. századra teszik, falain pedig nemrég középkori freskókat tártak fel. Védőszentje Szent Miklós.

A honfoglalás után főként a vidék őslakosai bányásztak, majd később

Az abrudbányai magyar nap szervezőcsapata 2017 júniusában. Kopenetz Lóránd Márton felvétele

1848/49-es megemlékezés és koszorúzás Ompolygyepűn, a zalatnai dídozatok emlékművénél.
Kép: Az Abrudbányai Magyar Kulturális Egyesület honlapja

a szász bányásztelepesek, akik királyi kiváltságokban részesültek, és a vásártartás joga is megillette őket. A település már a kezdetektől szorosan kapcsolódik a Szent Istváni-i alapítású gyulafehérvári püspökséghez, majd a reformációt követően Nagyenyedhez is. Az 1009-ben megalapított Gyulafehérvár sokáig az erdélyi kereszténység központja volt, 1541-től kezdődően pedig a magyar nyelvű államiság letéteményese is, a Bethlen Gábor előtti és utáni fejedelmeinkkel. Itt emelkedtek fel Rákócziék, itt talált menedéket a magyar kultúra és gazdaság a nehezebb időkben. Nagyenyed pedig 1564 után megszülte az erdélyi reformátusságot, a magyar evangélikusságot és az unitáriusságot. Így joggal mondhatjuk azt, hogy Abrudbánya, Gyulafehérvár és Nagyenyed a mi erdélyi történelmi aranyháromszögünk.

Érdemes tárgyalni a bányafelség, bányaregálé kérdését is. Ha a bányajog, mint természeti erőforrásokkal kapcsolatos joganyag történetét vizsgáljuk, láthatjuk, hogy egybefonódnak benne a bányászattal, kohászattal és erdészettel, tehát a montanisztikával kapcsolatos szabályok. A tevékenység veszélyes volta miatt ezen a területen jelentek meg a korai munkajogi és szociális jellegű előírások is. Emellett a bányászathoz szükséges jelentős befektetések a magánjogi, társasági jogi szabályok kialakulását alapozták meg. Tehát a bányászat fejlett társadalmi közeget teremtett meg maga körül. A bányajogi

szabályok alakulását alapvetően befolyásolta az uralkodónak a montanisztika irányításában betöltött szerepe. A koronázással ugyanis a király nemcsak az állam vezetőjévé, hanem a bányászati-kohászati tevékenység irányítójává is vált, ő volt a legfőbb bányauúr. A Magyar Királyságban a tatárjárás előtti korszakban az uralkodó rendelkezése alá tartozott a bányászati tevékenység, míg az Aranybulla megalakítását követően a bányaregáléban szabályozott módon tarthatott csak igényt az olyan földterületeken található bányakincsek egy részére, amelyek nem álltak a birtokában. A nemesfém-bányászat joga elvált a főhatalomtól, és elsődlegesen a terület tulajdonjogához kötődött.

Abrudbánya már a kezdetektől, az Árpád-házi korban is önálló bányajogú város volt, míg az 1523. évi XXXIX. törvencikk határozottan kimondta a bányaművelés szabadságát mindenkinek, aki kutatási, majd bányászati engedélyt kapott a bányahatóságtól. Ezt a jogot a törvény a Szent Korona uralkodásából vezette le, és a király a bányászatot nem saját tulajdonaként irányíthatta, hanem lényegében a rendekkel együtt, a törvények, illetve a bányavárosok szokásjogát összefoglaló jogkönyvek tiszteletben tartásával. Ez azt jelentette, hogy bár az állam élén a király állt, hatalmát a Szent Korona tagjai mégis korlátozni tudták. Így alakult ki hazánkban Európa legmodernebb középkori bányajogi szabályozása,

amelyet a Werbőczy-féle Tripartitum is megerősített. Ezzel szemben Nyugat-Európában a bányaregálé a hűbéri rendszer keretében működött, az uralkodó tulajdonaként irányította az egész bányászatot, és a befolyó jövedelmek felhasználásáról is a saját belátása szerint döntött. A Habsburg-uralkodók kétszáz éven keresztül szerették volna ezt a felfogást Magyarországon is törvényesíteni, meghonosítani, ami azonban a bányavárosok és a magyar rendek ellenállásába ütközött. A fentebb vázolt bányajogi különbség, amely lényegében az arany tulajdonlásának mikéntjét is jelentette, jelentős mértékben zavarta a Habsburg-házat. Etnikai konfliktusokat szítottak a térségben, hogy megtörjék a Szent Korona erejét, és bekebelezhesék a bányajogot.

Nehéz megmondani, mikor volt Abrudbánya város anyakora. Az bizonyos, hogy az aranykor fogalmi meghatározása itt nem pszichiátriai konkretizmus, mert a város jóléte és fejlődése mindig is az arany, ezüst és réz bányászatához kapcsolódott – erre utal a város épített öröksége is. Azt viszont jól tudjuk, hogy 1794-ben és 1848–49-ben is nagy veszteségeket szenvedett el a város – mindkét vérengzés a Habsburg-adminisztráció által gerjesztett vallási és etnikai türelmetlenség szüleménye volt.

Abrudbányán a jórészt asszimilált magyarság feltámadásának vagyunk tanúi. 2007- ben megalapították az Abrudbányai Magyar Kulturális Egyesületet.

A 19. században megtapasztalt, rendkívüli méretű és ütemű ipari fejlődés ismét felemelte a várost, és megerősítette annak magyar közösségét. Újjáépítették templomaikat, iskoláikat, társadalmi hálójukat. 1889-ben felavatták újonnan tervezett és épített református templomukat, amely egy jövőbe mutató egyházi építmény lett. Eleink gondoltak a jövőre is, így számos üzletet építettek – szinte támpillér jelleggel, patkó alakban – szorosan a templom falaihoz. És ezzel nem a kufárokat engedték be a szentélybe, hanem a közösség gazdasági megmaradását segítették elő. Tudták, hogy a főtér már ezer éve piactér, stratégiai hely, ahol történjen bármikor bármi, az üzletek tulajdonjoga és bérleti

Katonai parádé Abrudbánya főterén a 19–20. század fordulóján.

Dr. Borza felvétele. Forrás: az Abrudbányai Magyar Kulturális Egyesület Facebook-oldala

díja biztos anyagi alapot adhat az újrakezdéshez. Példát mutattak előrelátásból, bölcs anyagi áldozatvállalásból akkor, amikor a magyar etnikum aránya a városban negyven százalék körül volt. Habár ma már a magyarság aránya egy százalékra apadt, a közösség hangja így is a Magyar Tudományos Akadémiáig ér. Az előző rendszerben is megannyi megpróbáltatás érte az abrudbányai magyarokat: a közösség 1953-ban elvesztette az iskoláját, és azóta anyanyelvi oktatásban sem részesült. A helyiek tartása még a nehéz időkben is példamutató volt. Amikor a legtöbb helyen a gabonát kellett beszolgáltatni, Abrudbányán az aranyat szedték össze a pribékek. A családok rejtegették jussukat, majd a beszolgáltatást elszenvedve továbbra is kapaszkodtak az istenhitből táplálkozó polgári értékrendbe, amely ma is jellemző a térség kicsiny magyar közösségére, élén a Kopenetz családdal.

Abrudbányán a jórészt asszimilált magyarság feltámadásának vagyunk tanúi. 2007-ben megalapították az Abrudbányai Magyar Kulturális Egyesületet, amelynek hitvallása a következő: „Helytállás kis dolgokban, mert abból szülehetnek a nagy dolgok.” Céljuk a megmaradás. 2010 óta minden év júniusának utolsó hétvégéjén megrendezik a Magyar Napot, amelyet nagy tisztelettel fogadott be a helyi románság is – hasonló elismertséget hozott a közösségnek az elmúlt tíz esztendőben

a magyar farsangi bál is. Az egyesület magyar állami támogatással beindította a kicsiny magyar óvodáját, ahol a már beolvadt családok gyermekei is megismerhetik ősük kultúráját. Munkájukhoz szövetségeseket is találnak a Mócvidéken, együtt küzdenek a város, a térség gazdasági felemelkedéséért, ami mindig meghozta közösségük számára is az újjászületést. A Kárpát-medencei kitekintés és kapcsolótépités szép példája a Dabas várossal kialakított és ápolott testvérvárosi kapcsolat is.

A református templom ismét eredeti pompájában uralja a főteret, felújítják a katolikus templomot és újjáépítik a verespataki református parókiát.

Ejtenék továbbá néhány szót a Kopenetz családról, ugyanis Abrudbánya magyar közösségének újjászületését nem érthetjük meg a Kopenetz család története nélkül. Dr. Kopenetz Lóránd Márton déd- és nagyapja is orvos volt, az I. és II. világháborúban mindketten frontszolgálatot teljesítettek, a nagyapja később Székelyudvarhely tisztifőőrosa lett. Édesapja, Kopenetz Sándor bányamérnökként kutatta és szolgálta

az érchegység titkait, a magyar életet. Szakmaisága, mérnöki és vezetői munkája nagyban hozzájárult a bányaművelés sikeréhez. Az aranyosbányai katolikus templom mentoraként felújította, néhány éve pedig újrászentesztelte az istenházát. Dr. Kopenetz Lóránd Márton orvos-gyógyszerész 2004-ben költözhetett Abrudbányára a visszaperelt családi fészekbe, amelyben gyógyszerterát működtet feleségével, Médával együtt. Méda különleges asszony, aki megértette, miért olyan fontos Lórándnak a magyar közösség gondozása, és ebben a szolgálatban is férje legnagyobb támasza lett. Lóránd városi tanácsos is, aki az abrudi román polgároknak meg tudta találni a szövetségeseket, az együttműködő barátokat. Szép példája ennek az, hogy a református templom orgonáját az önkormányzat újította fel. Munkáját többen támogatták, támogatják, külön köszönet Gábor Ferenc, Barát István, Ladányi Sándor tiszteleteseknek, Gudor Botond esperesnek és feleségeiknek, Lukács Imre Róbert teológiatanárnak, a Gyulafehérvári Főegyházmege általános helynökének, az abrudi Megyei Gligor, Maticsek, Farc, Vizsnai, Szűcs, Szilágyi családoknak és Demeter László, Kovászna megyei tanácsosnak, a szövetségünk nagykövetének, valamint Magyarországi Kolozsvári Főkonzulátusának.

Az összefogás eredményeként megújult közösségi házuk, az Apafi-ház, amelyet Apafi Mihály fejedelem adományozott 1672-ben a magyar tanulóműhely céljaira. A református parókia, a református templom ismét eredeti pompájában uralja a főteret, folyamatban van a katolikus templom és plébánia felújítása, és a verespataki református parókia újjáépítése is. Ezek a munkálatok nem önmagukért való presztízsberruházások, hanem a közösségi élet és a turizmus felélénkítésének, illetve a gazdasági alapok megerősítésének állomásai.

Testvéreim az Úrban, szerte e világban! Tudatom veletek, hogy az abrudbányai magyar közösség él és építkezik. A történelem zegzugos bűvópatakja tört felszínre a közösség mai életében, dr. Kopenetz Lóránd Márton gondnok és a közösség munkájával. Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

(Elhangzott 2021. szeptember 25-én, Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében, a Magyar Örökség-díj átadó ünnepségén. Az elismerést az Abrudbányai Magyar Kulturális Egyesület elnöke, dr. Kopenetz Lóránd Márton vette át.)

Faluvégi Anna

„Merjünk kimenni az emberek közé”

Beszélgetés Sente B. Levente költővel, újságíróval, a Magyar Kultúra Lovagjával

Közművelődési, irodalmi és néprajzkutatói teljesítményének elismeréséért a Magyar Kultúra Lovagjává avatták Sente B. Leventét január 22-én, Budapesten. A Székelykeresztúron élő költővel, újságíróval Faluvégi Anna beszélgetett.

– *A tavaly megjelent Vízmerítő című versesköteted fülszövegében Bálint Tamás költő azt írja, hogy „nehezen megnyíló, többrétű, filozofikus költészetet művelsz”. Mi a véleményed, mennyire volt telitalálat ez a megállapítás?*

– Nagyon jól megfogalmazta Tamás. Már az első verseim során is az ember, az ember és Isten viszonya foglalkoztatott, másfelől a gesztusok és a viselkedésminták jelentése mögötti ösztön, az igazi tartalom érdekelt és fogott meg. Szinte minden témámban jelen vannak ezek. Más szóval azt is mondhatnám, hogy hol egyfajta krónikás, hol pedig maga az alany vagyok, vagyunk – és ez számomra maga a vers. Minden benne van. És még sincs benne semmi. Az ösztön, a tisztelet, a szeretet. A kifele látás, a fejbe nézés. Úgy hiszem, ez lennék én a verseimben. Furcsamód ezek segítettek eljutni oda, hogy ma leginkább az ember előtti ember, a kezdet, az aranykorok előtti időszak érdekel a legjobban. A hogyan, a miért. És így érkezünk meg mai önmagunkhoz, egy megszejtelenített és általunk lecsupaszított korba. Ezekről írok, mint aki még most is hallja az Úr csöndes lépteit, amikor a Paradicsomban Ádámot és Évát követi. Eláll a szavam, ha hallom a vad özönvizeket, a népek zúgását, Szodoma és Gomora égését. Gilgamesssel, Utnapistimmal járok néha, az indiai Védákban megírt istenek és emberek háborúja, a világokat pusztító fegyverek felvillanása vakít el ma is. Lehet, hogy beteges, de jobban érdekelnek az óidőkben megírtak, mint az utóbbi kétezer év eseményei. Hogy mi maradt az emberből még, ami tiszta. Ami igazi, ami emberi, és amik igazán mi vagyunk.

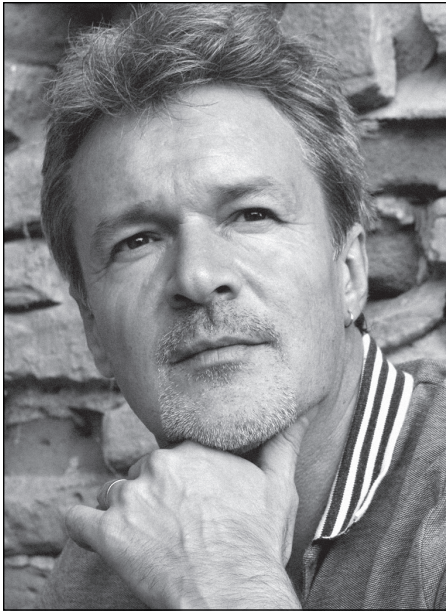
A Vízmerítővel egy korszakot is lezártam. Legalábbis egy fejezetet, az biztos. Az utóbbi huszonöt év alatt megjelent verseim nagy része kapott helyet benne. Hideget, meleget kiírtam magamból. Mint egy krónikás, mint egy beteges naplójegyző, amolyan látomásos idegrendszerben. Hol az én hangomon, hol a köröttem lévő, élő és holt emberek nyelvén tettem mindezt. Úgy éreztem, hogy ezeket ki kell ordítanom magamból, nem elég már a sóhaj; vagy pedig végtelen alázattal, olyan belső hangon kell elmondanom, ahogyan csak egy gyermek beszél igazán.

Nem tudom, mi mást mondhatnék még a verseimről, vagy azokról a szövegekről, amelyek mesélnek – úgy hiszem, hogy nincs értelme arról beszélni, amit meg kell magyarázni. Bizonyos dolgokat nem mondhatunk el versben. Viszont elénekelhetünk olyasmit is, amit nem tudunk kimondani – valamilyen képpel fel kell szakadjon mindaz, ami bennünk lakozik.

Ugyanakkor megragadnám az alkalmat, hogy megköszönjem az Újvárad szerkesztőinek, Szűcs Lászlónak és Kemenes Henriettének, hogy kiálltak mellettem, és végigvitték a pályázatot, és a kötet megjelenéséig ott bábáskodtak a Vízmerítő körül. Sajnálatos azonban, hogy ez a járvány közbeszólt, így nem tarthattunk bemutatót. Persze nem láttam azt sem, hogy írtak volna róla. De talán majd egyszer.

– *A Vízmerítővel szinte egyidőben megjelent Tuti könyve avagy „ezek es műk vagyunk” című anekdotás gyűjtésed viszont nagy sikernek örvend.*

Gilgamesssel,
Utnapistimmal járok
néha, az indiai Védákban
megírt istenek és emberek
háborúja, a világokat
pusztító fegyverek
felvillanása vakít el ma is.

Szente B. Levente költő, újságíró.

Kép: Szente B. Levente Facebook-oldala

Rengetegen írtak is róla. Miben látod a kötet sikerét? Manapság igen ritka, hogy ekkora érdeklődés és kereslet legyen egy hazai szerző könyve iránt.

– Nem tudom, talán az is kellett ehhez, hogy akkor jelent meg, amikor a fél világ megtapasztalta a karanténlét és a kijárási tilalom nehézségeit. Másfelől pedig tagadhatatlan, hogy Tuti, polgári nevén Béni József, már életében legenda volt nemcsak Székelykeresztúron és környékén, hanem messzi földön is. Úgy hiszem, hogy esetében nem az apró-cseprő vétségek és csínytevések, tyúk- és szalonnalopkodások a meghatározók, hanem az, hogy miként szólt hozzá egy-egy hétköznapi témához – ez határozta meg főként azt, hogy miképp vonult be a népi emlékezetbe. Voltak ugyanis dolgok, amiket az átlagember nem mert kimondani az előző rendszerben, de Tuti nyíltan megtette. Nem volt féltlenivalója. Béni József tettei természetesen tovább fokozták a legendát, s így vált felénk amolyan modern Rózsza Sándorra. Máig nem bizonyított, de egy milícian dolgozó, akkori helyszínelő fotográfus szerint a Szekuritáté emberei tették el láb alól. Számtalan mende-monda, vicc és anekdota kering Tutiról, a könyvembe mintegy kétszáz történet került be, de jobb elolvasni, minthogy én beszéljek róla. Azt meg kell még említenem, hogy a gyűjtés a kiváló művelődési szakember, P. Buzogány Árpád előszavával látott napvilágot. A gyűjtésről, annak módjáról és a Tutit övező titokzatosságról, életének elég alapos feltárásáról kimerítően írtam, ugyanis fontosnak tartottam, hogy valamelyest

tisztázzam életének vitatott szakaszait. Egyébként máig megállítanak az emberek, gyakran leveleket kapok tőlük, és újabb visszaemlékezésekkel, emlékekkel szolgálnak. A munka tehát nem áll meg, míg van mit gyűjteni.

– Mióta foglalkoztat az erdélyi székely falvak kultúrája? Mi az a terület, aminek kutatása nyomán valódi érték született?

– Joggal mondhatom azt, hogy beleszülettem ebbe a kultúrába. Falusi közegeben nevelkedtem, minden, ami kisgyermek korom óta körülvevett, mintegy arra vezetett rá, arra nevelt ösztönösen, hogy ez az egyetlen fenntartható életmód. A székely ember keményen megdolgozik azért, amije van, és ha ezt úgy védi meg becsülettel, hogy nem ágál vele, és követi a szüleitől eltanult viselkedésmintát, akkor bizonyos értelemben tiszta marad. Napjaink vadkapitalista valóságában gyors iramban tűnik el minden. Minden, ami egykor érték volt, ma már talán szóbeszéd, vagy muzeális és néprajzi látványosság. Fiataljaink jó része már a kalákákról is oly keveset tud. Nem tudják, hogy a kaláka milyen fontos közösségösszetartó és -nevelő hatással bír, és hogy milyen jelentős szerepet játszik a népi életben. És ahol még előszeretettel kalákaznak, ott is inkább csak művelődési eseményként gondolnak rá, és nem látják azt, hogy a falusi gazdálkodás és a fenntartható életmód egyik bástyájáról van szó, amely régen hozzátartozott a mindennapi élethez. Másrészt meg hiába is kerültem Székelykeresztúrra iskolakezdésre, az ottani mezővárosi élet sem volt sokkal különb annál, mint amit falun megtapasztaltam – ahova én tulajdonképpen mindaddig visszajártam, amíg éltek a nagyszüleim. Nem volt hát nehéz felismerni az állandóan változó világban, hogy mi számomra az érték.

Sok minden érdekelt már gyermekkoromban is, a tárgyi és szellemi néprajz elemei folyamatosan körülvettek engem. A hozzáolvasás, a tanulás, a feltarisznyálás, a hagyományrendszerünk és az életmódunk még inkább megerősített abban, hogy össze kell gyűjtenem mindazt, amit látok és hallok, hogy ezek másoknak is elérhetőek legyenek. Mindaz érték számomra, amit őseink kemény fáradozások révén megteremtettek, legyen szó a láthatóról vagy a láthatatlanról. Nagyon rossz végignézni azt, hogyan rombolják le a hagyományos szerkezetű házakat, és azok melléképületeit, miként válik semmivé mindaz, amit őseink egykor felépítettek. A lerombolt vagy tönkrement épületek helyére pedig idomtalan és

érzéketlen fürmedvényeket húznak fel. Ezekben a mai házakban sok helyen se lélek, se könyv nincs.

Kétféle munkám van. Egyrészt megemlíteném a helytörténeti kutatásaimat, másrészt pedig a szépirodalomban csellengő írásaimat. Ami túlmutat a szakszerűség behatároltságain, az néha más hullámokat gerjeszt. Az olykor gyöngéd, máskor kíméletlenül maró érzelmek hol a versformák, hol egy-egy prózai történet formáit öltik magukra. Így ingázok egymagam ide-oda, remélve, bízva abban, hogy amit csinálok, az a helyes út.

– Mit foglal magába ez a kutatómunka? Melyik térségre terjed ki? Mennyi ideig tartott a gyűjtés folyamata?

– Talán már iskolaszkoromban elkezdődött. Lejegyeztem mindent, ami megfogott, ami érdekelt – meséket, mondákat, anekdotákat. Aztán újságíróként elkezdtem felvenni kazettára mindezt, ekkor használtam először diktafont. Elsőéves egyetemista koromban pedig elkezdtem módszeresebben kutatni. Természetesen egyes kutatásaim még ma is tartanak, talán sokáig lezáratlanok maradnak. Mivel más munkáját nemigen akadályozzuk, mondhatni minden kutató tisztában van azzal, ki, hol, mit és merre dolgozik, így nem keresztezzük egymás útjait, nem akadályozzuk egymást. Székelykeresztúr és térsége az én „munkaterületem”, illetve Bözöd, ahova gyakran járok haza – ez a térség ma is kincsesbánya, de évente megfordulok a Siklód határában található, általam elnevezett „írott köveknél”, amelyeken lassan tíz éve dolgozom. Mivel autóm nincs, és időben sem dűskálok, lassan haladok ezekkel, de már látom a végét ennek a munkának. Publikálni fogom az eredményt, a többi az igazi kutatók, a szakemberek dolga lesz.

– Mennyire tartod eredményesnek az áldozatos munkát?

– Nagyon is annak tartom! Egyfajta krónikásként felkutatok, észreveszek olyan dolgokat, amiket kutathatóknak tartok, amelyekről keveset beszélnek; és felkeresek olyan helyeket, amelyeket mások alig látogatnak. Sok embert ismerek, a környéken élők tudják, mivel foglalkozom, így ilyen értelemben könnyű dolgom van, hiszen gyakran hívnak fel vagy keresnek meg tanyákról, falvakról azzal, hogy találtak vagy hallottak valamit. Persze az embernek érdemes igyekeznie, mert a pusztítás olyan ütemben halad, hogy a dolgok jelentős része könnyen odavész. Ma látsz itt valamit, holnapra talán már eltűnt. Igyekszem dokumentálni a tárgyi és szellemi néprajz

módszereivel mindazt, amit szükségszerűnek vélek. Kányádi Sándort idézve: „Bé kell hordani mindent...” Azt is mondhatnám, hogy ez az életem. És hogy eredményes-e? Én úgy érzem, hogy igen. A többbit majd eldönti az utókor.

Nekem pedig dolgozni, dolgozni, dolgozni kell tovább. Nem is a cím végett: hanem mert ezt tanultam. Ezt szeretem. Ebben, és így élek én.

– Gazdagodtak a falvak a kutatómunkád által?

– Ezt így nehéz kijelenteni, azt viszont mindenképp jólesik hallani, hogy rengeteg munkám – még ha aprócska forgácsként, kis szikraként is indult – megjelent kisebb-nagyobb folyóiratokban. Ezeket máig használják, legtöbbjüket szakszerűen kibővítették, nem ritkán helytörténeti munkákban idézik őket, esetleg a ma megszokott és divatos falutörténeti honlapokon köszönnek vissza ezek a kutatások, leírások – persze elég gyakran meg sem említenek engem, de ez nem zavar, fő, hogy használják, hogy olvassák. Ezekre az információmorszákra támaszkodhatnak azok, akik egy-egy olyan falut akarnak meglátogatni, amiről épp írtam.

– Milyen terveid vannak a jövőre nézve, szeretnél-e újabb kutatómunkát végezni? Ha igen, milyen területen?

– Jó ideje ellehetetlenítik a falusi gazdálkodást, az egyszerű, vidéki ember életét nagyban megnehezítik. Tudjuk, mit tettek a mezőgazdasággal, a kisiparral, már ahol volt... Aztán ott vannak a magas adók, a szegyen teljesen megnövekedett árak, a kevéske nyugdíj, na és arról se feledkezzünk meg, hogy a fiatalok már nem úgy tekintenek a gazdálkodásra, mint régen, nem is értenek hozzá, tisztelet a kivételnek – a fiataljaink egy részét pedig sikeresen „elüldözték”... Mit tesz az otthon maradt nagyszülő, szülő? Élni kell tovább, de ilyen árak mellett szinte semmit nem érdemes megtermelni. Sok mindenbe beleszól az Európai Unió, megszabja, hogyan tarts disznót, a mezőgazdasági termények pedig olyan mértékben génmanipuláltak, hogy alig van már köze ahhoz, amit gyermekkorunkban megtermeltünk és megettünk. Szóval a kisnyugdíjas kénytelen feladni, eladni mindent, mert élnie kell, s mert tudja, amit tud. Emlékszem,

a kilencvenes évek elején pontosan arról beszélünk Szávuly Attila barátommal, és még néhány ismerősömmel, hogy idővel akkora lehet a társadalmi szakadék az emberek között, hogy az elkeseredettség, a depresszió, az agresszió és a befelé fordulás felemésztheti a közösségeket. A székely porták és maga a székelykedés úgy tűnik majd el, hogy a végén indián üzemmódra állunk át, és – kis túlzással élve – ketrechen mutogatjuk majd magunkat. Egy a biztos: be kell gyűjteni mindent, a kérges kezek által készített törött, festett kancsót, a nagymamáink által megszőtt és megvarrott kézimunkát, mindent össze kell gyűjteni, egészen az utolsó piszkavasig. Hinnünk kell egymásban, és abban, hogy őseink nem hiába voltak képesek a lehetetlenre is, hiszen a legrosszabb időkben is a hit, az egymásba kapaszkodás, a család és a székelységükből fakadó büszkeség volt az, ami életben tartotta őket, mert itt vagyunk még.

– Te is azok közé tartozol, akik átvehették idén a Magyar Kultúra Lovagja címet. Mit éreztél a díjtadón?

– Nehezen tudom szavakba foglalni mindazt, amit akkor éreztem. Egyszerre volt megható és megtisztelő számomra, ugyanakkor roppant hálás vagyok a közösségemnek, városomnak, családomnak és jóbarátaimnak is, mert hiszem és vallom, hogy ez a kitüntetés mindannyiunké. Nélkülük semmit sem érhettem volna el. Ez a díj, akár egy kézfogás, annyi mindent magába foglal. Márpedig annak idején egy kézfogás olykor többet jelentett, mint manapság egy százdoldal, hivatalos dokumentum, amit lepecsételnek és megannyian aláírnak. Becsülettel, nagy tisztelettel, alázattal fogadtam el a Magyar Kultúra Lovagja címet, és tartom magam hozzá, amíg

élek. Nagyon jó érzéssel és hálával tölt el, hogy elismerték a fáradásaimat, és külön köszönettel tartozom ezért Gálfalvi Gábor írónak és néprajzkutatónak, a cím 2001-es kitüntettettségének, hiszen a felterjesztésem az ő érdeme.

Nekem pedig dolgozni, dolgozni, dolgozni kell tovább. Nem is a cím végett: hanem mert ezt tanultam. Ezt szeretem. Ebben, és így élek én.

– Min dolgozol most?

– A kisebb korosztálynak írtam egy mese-könyvet. Éppen most dolgozik rajta egy nagyszerű illusztrátor, Egerszegi Évi. Igaz, én még a befejezéssel elvagyok egy kicsit. De igyekszem időben lezárni, mert jó lenne, ha a kiadó pályázná velem.

Aztán ott van még féltucat félkész, lezáratlan dolgozatom, a siklódi írott kövekkel kapcsolatos témám, a keresztúri legendák és mondák, továbbá adatokat gyűjtök az agyag- és cseréppipákkal kapcsolatos középkor- és újkori kutatásaimhoz is. De ezen felül is akad rengeteg tervem, éppen csak győzzem szusszal. Emellett könyv könyv hátán – ezeket sem hanyagolhatom el, hiszen nincs kellemesebb és izgalmasabb élmény az olvasásnál. Minden könyv hordoz valamilyen üzenetet. Kinyit egy kaput, de hogy belépünk-e oda, vagy sem, elindulunk-e a felkínált úton, vagy sem, az más kérdés. Dolgoznunk kell mindenképpen, de ne csak a fejünkben – merjünk kimenni az emberek közé. Ki kell menni terepre, a földekre, a tanyákra, a falvakra. Szóba kell állni idősekkel, bárkivel. Majd meglátják, hogy miért, de tisztán lépjenek az ember elé, a többi már legenda lesz. Idővel, persze. Vagy így, vagy úgy, akár a füst, vagy a lábnyomok. De lehet egy csók is, például.

Értékkeremtő életútja 1994-ben kezdődött, amikor is megjelentek első írásai. Azóta mesék, versek, interjúk, riportok, szocionéprajzi cikkek, helytörténeti munkák, néprajzi jellegű gyűjtések kerültek ki a keze alól, mintegy másfél ezer írás. Kezdetben az egykori Romániai Magyar Szó, az Udvarhelyi Híradó, Udvarhelyszék, a Népujság és a Hargita Népe közölte rendszeresen a munkáit, idővel számos más kiadvány, kalendárium, évkönyv és irodalmi antológia társszerzője lett. Versei és munkái a következő kiadványokban jelentek meg: Székelyföld, Helikon, Korunk, Erdélyi Toll, Agria, Ezredvég, Tempevölgy, Vár Ucca Múhely, Helyőrség, Tiszatáj, Művelődés, Búvópatak, Partium, Magyar Múzsza, Napsugár, Kalejdoszkóp. Rendszeresen jelennek meg írásai internetes portálokon is. A Magyarul Babelben és az Ezüst híd – Srebrni most honlapján nyolc nyelven publikálták verseit. Tizenegy önálló kötet szerzője, társalapítója a Felolvasó irodalmi esteknek, főszerkesztője a Garabontziás lapnak. Sente B. Levente elsőként kezdte el Erdélyben a cserép- és agyagpipák kutatásainak feldolgozását. Legutóbb megjelent munkái: a Vízmerítők verseskötet (Holnap Kiadó, Nagyvárad, 2021), valamint a Tuti könyve avagy „ezek es műk vagyunk” című anekdotagyűjtés (Garabontzia, Marosvásárhely, 2021).

Zilahi Nono |

Fodor Nagy Éva festőművész bemutatása

Fodor Nagy Éva
1957-től rendszeresen
közölt illusztrációkat,
és címlapokat is
készített a Napsugár
gyermeklapnak.

Fodor Nagy Éva festőművész 1928. február 2-án született Petrozsényban, egy jó anyagi hátterű értelmiségi családban. Elemi iskolai tanulmányait (1934–1938) a petrozsényi iskolában, az első három gimnáziumi osztályt (1938–1941) pedig a nagyszebeni evangélikus iskolában végezte el. Ezek után a Szent Orsolya-rendnél folytatta tanulmányait (1941–1942), majd pedig a szintén nagyszebeni Ferences Nővérek iskolájába járt (1942–1945). Művészi hajlama korán megmutatkozott, amit a Ferences Nővérek nevelési módszere is elősegített – tehetségéért megbecsülést és köztisztelést vívott ki maga körül. A kolozsvári Marianumban, a hajdani katolikus leánynevelő intézetben tanult tovább (1945–1946), érettségi után pedig a párizsi díszítőművészeti főiskolára íratkák be – de a háború utáni viszonyok miatt nem kapta meg útlevelét, hogy kiutazhasson.

Így Fodor Nagy Éva a kolozsvári Ion Andreescu Vizuális Művészeti Akadémia festészeti szakán tanult tovább (1948–1956), majd 1956-ban diplomát szerzett. A főiskolai évek alatt Kádár Tibor és Kovács Zoltán, majd Miklóssy Gábor művésztanárok irányítása alatt fejlesztette tudását. Lehetősége volt festészetet tanulni Nagy Imrétől is, azonban a festőművészt eltávolították a Művészeti Akadémiáról. Már főiskolás korában megjelent egyik alkotása a *Făclia* című kolozsvári napilapban.

1951-ben férjhez ment Fodor Sándor íróhoz, két lányuk született, Éva és Eszter. 1953-ban mutatkozott be először *Csendélet* című olajképével a kolozsvári tartományi tárlaton, és részt vett a craiovai és temesvári tartományi kiállításokon is. Ugyanebben az évben egy kislányportréval szerepelt a Képzőművészek Szövetsége által rendezett bukaresti Nemzetközi Ifjúsági Fesztiválon.

Művészársak, írók és költők körében élt és dolgozott, egyénisége így egy

kiváló szellemi környezetben formálódhatott tovább. Műveltségéhez hozzásegítette német nyelvtudása is. A gyermekek tiszta világa hatással volt rá: Ruz Líviával együtt elkészítette 1953-ban Else Kornis *Az óvodában* (*In Kindergarten*) című könyvének a címlapját (Ifjúsági Kiadó, Bukarest, 1953), majd ő illusztrálta Fodor Sándor *Fehérfenyő* című könyvét is, amelyhez címlapot is készített – szintén az Ifjúsági Kiadó megbízásából.

A fiatal Fodor házaspár 1956-ban közel került Gy. Szabó Bélához is. Az *Utunk* című hetilapban négy, finoman körvonalazott rajza jelent meg Fodor Nagy Évának, közben pedig folytatta munkásságát az Ifjúsági Kiadónál. A gyermekek világa továbbra is érdekelte. Képzőművészettel, humorérzékkel készítette el a címlapot és az illusztrációkat a *Kerekecske*, *dombocska* című gyermekverskötethez.

Fodor Nagy Éva gyümölcsöző együttműködésbe kezdett 1957-ben a *Napsugár* gyermeklappal, amelyben rendszeresen közölt illusztrációkat, és olykor címlapokat is készített. Elindult új akvarellsorozata, amely remek és gazdag színérzékéről, valamint kompozíciója árnyaltságáról árulkodott. Akvarelllel szerepelt egy 1961-es kolozsvári tartományi, valamint egy temesvári kiállításon is, 1962-ben pedig jelen volt munkáival mind a kolozsvári, mind a petrozsényi tárlatokon. Ekkor indult el *Erdélyi tájak* című ciklusa (1962–1964). Grafikai munkát készített az *Igaz Szónak*, valamint illusztrációkat és címlapot Fodor Sándor *Elveszett egy kicsi lány* című könyvéhez (Ifjúsági Kiadó, Bukarest, 1964). Rajzai megjelentek az *Utunk* és a *Dolgozó Nő* című lapokban, illetve a *Művelődési Útmutatóban*. 1964-ben részt vett akvarelljeivel egy craiovai, valamint kolozsvári tartományi kiállításon is.

Fodor Nagy Éva első egyéni akvarellkiállítását a kolozsvári Művészeti Alap

Írásunkat Fodor Nagy Éva képeivel illusztráltuk.

kistermében tartotta 1965-ben, a tárlatot Dumitru Radu Popescu és Negoită Irimie méltatta. Akvarelljeivel csoportos kiállításokon is részt vett Kolozsváron és Petrozsényban, majd az 1967–1970-es időszakban más technikákkal is alkotni kezdett. Vegyes technikával készült képeivel jelentkezett a kolozsvári tartományi tárlatokon, de volt, hogy olajos krétával dolgozott – az így elkészült műveket a bukaresti Dalles Teremben állította ki. E. Szabó Iлона, a kiváló múzeumi szakértő, a kolozsvári Művészeti Múzeum kutatója is felfigyelt munkájának egyediségére és a benne rejlő értékre.

Az európai művészet tanulmányozása és ausztriai tanulmányi útja után egyéni kiállítása nyílt 1971-ben a Képzőművészek Szövetségének

kisgalériájában, ahol nagy közönségsikernek örvendett vegyes technikával készült képeivel és akvarelljeivel. A tárlatot Veress Zoltán, Negoită Irimie, valamint Murádin Jenő művészettörténész méltatta. Ezt követően megjelent a grafikai kiállítás első katalógusa is Murádin Jenő tanulmányával. Az évek során Fodor Nagy Éva festőművész férjével együtt elutazott Ausztriába, Svájcba, Franciaországba, Angliába, Hollandiába, majd Németországba is.

1972-ben a családot súlyos tragédia érte, ugyanis elvesztették lányukat, Évát. A tragikus esemény után a művész nő öt évig nem tudott ecsetet venni a kezébe. A továbbiakban egy új korszak kezdődött a művész nő életében, amelyben képeinek spirituális jellege elmélyült, és hangsúlyt kapott a körvonal,

illetve a szín modulációja. Ezek a képek „jelenetekké” váltak, és egy teljesen más világot idéztek meg.

Korábbi kolozsvári kiállításának anyagát Székelyudvarhelyen, majd Csíkszeredában is bemutatta, ahol szintén elismeréssel és szeretettel fogadták. 1974 és 1975 között ismét ellátogatott Bécsbe. Régebbi munkáival egy, a Zsil völgyét megjelenítő kiállításon vett részt Petrozsényban. 1976 és 1977 között újra elutazott Németországba, ezt követően *A lélek madarai* címmel új sorozatba kezdett holland olajos kréta-technikával. 1978-ban a *Tükröződések* sorozata (1978–1991) alkotómunkájának a megújulására utalt. Ebben az évben a kolozsvári Képzőművészeti Szövetség kistermében és az egyetem Filo Galériájában állított ki. Ezekben a munkákban a művész nő álmai tükröződnek vissza. A sajtóban Tegeldi Magda, Negoită Irimie, Ditrói Ervin és Varga Katalin méltatták őt.

1978 és 1980 között akvarellel, vegyes technikával készült munkákkal szerepelt a kovásznai Nyári Szalonon. Fodor Sándor író *Tíz üveg borvíz* című könyvének ő készítette el a címlapját (Kriterion, Bukarest, 1979). 1980-ban Eszter lányával külföldre utazott, és ellátogattak az európai művészet kiemelkedő központjaiba, Stockholmba, Párizsba, Zürichbe, Amszterdamba. Utazásuk után újabb alkotóciklusba kezdett (*A helyek szelleme*, 1980–1993). 1985-ben Izraelbe látogatott, az utazás megerősítette alkotása szellemiségében.

A kolozsvári Művészeti Múzeum nagy retrospektív kiállítást szervezett Fodor Nagy Éva festőművész alkotásaiból.

1986 és 1987 között újabb egyéni kiállítása nyílt a kolozsvári Filo Galériában. Különleges élményeit vitte képre ezekkel a művekkel. A Központi Egyetemi Könyvtárban megnyitott gazdag kiállítása megmutatta alkotómunkája valós értékét, látásmódjának és festői nyelvezetének érettségét. Mindkét kiállításnak nagy sikere volt. Viorica Guy Marica elemző írást közölt a művész nőről. 1987-ben Izraelben, Haifán nyílt kiállítása. Erőteljes befelé fordulás jellemezte azokat a sorozatait, amelyeket hazatérése után készített el: *Belső lélek* (1987–1990), *A hallgatás sebei* (1987–1989), *Madarak és angyalok* (1987–1991).

1992-ben Budapesten, az Andrássy úti képzőművészeti galériában önálló kiállítása nyílt ötvenhárom alkotásból. A megnyitón az ismert magyar művészettörténész és műkritikus, Pap Gábor méltatta Fodor Nagy Éva műveit. 1993 és 1994 között újabb akvarellkiállításai nyíltak meg a budapesti Pataky Galériában és Bocskay Galériában. Ezt követően részt vett a Képzőművészeti Szövetség Kolozs megyei kiállításán is. 1996-ben ismét meghívták Fodor Nagy Évát Magyarországra, hogy kiállítson Budapesten és Pilisvörösváron. Évente szerepelt alkotásaival a Barabás Miklós Céh kiállításain. 1997-ben két, igen sikeres tárlata nyílt Budapesten.

1998 óta évente részt vesz a Zsoboki Nemzetközi Alkotótábor kiállításain.

A kolozsvári Művészeti Múzeum nagy retrospektív kiállítást szervezett Fodor Nagy Éva festőművész alkotásaiból. Alexandra Rus és Murádin Jenő művészettörténész méltatta a tárlatot. A kiállítás egy részét Csíkszeredában is bemutatták. Fodor Nagy Éva festőművész jelen volt 1999-ben és 2000-ben is a Reményik Sándor Galériában rendezett nemzetközi képzőművészeti kiállításon. 2000-ben meghívták egy nemzetközi kiállításra, amelyet a Pesti Vigadóban szerveztek meg, *Miklóssy Gábor tanítványai* címen. 2001-ben megnyílt Fodor Nagy Éva legátfogóbb életműkiállítása a kolozsvári Művészeti Múzeum termeiben, amely alkotói munkássága főbb korszakait, ciklusait mutatta be.

2002-ben a Gy. Szabó Béla Galériában megrendezték önálló tárlatát, majd 2003-ban a kolozsvári Római Katolikus Nőszövetségnél állította ki műveit. 2005-ben Szilágysomlyón mutatták be alkotásait, majd 2007-ben és 2010-ben a kolozsvári Bulgakov Kávéházban is a közönség elé tárták alkotásait. 2013-ban a kolozsvári Báthory Klubgalériában nyílt önálló tárlata.

Fodor Nagy Éva festőművészről így vallott férje, Fodor Sándor író, műfordító: „Kedves professzorom, László Gyula mondta: Az emberek iránt soha ne legyünk türelmetlenek. Olyanok, mint a virág. Van, amelyik tavasszal nyílik, van, amelyik nyáron. Némelyik őszszel, és olyan is akad, amelyik megvárja a hóharmatot. Egyik színpompásan tündököl, a másik meghúzódik a bokor alján – csak illatával árulja el magát. Azt hiszem, ez a virághasonlat igencsak talál a különböző művészegyéniségekre. Feleségem művészi kibontakozását immár több mint ötven éve figyelem. Hosszú évtizedeken át úgy véltem, keresi a maga útját, egyéni ecsetvonását. Őszülő fejjel találta meg. Ehhez azonban sokat kellett látnia-tanulnia, örvendeznie – és szenvednie.” (Fodor Sándor: *Őszi virágzás*)

Fodor Nagy Éva művészi hitvallásában vallja: „A szépség, szeretet. Amióta eszmélek – a szépséget keresem. Nem föltétlenül a tökéletes formakét: a torz növesű fáknak a természet harmóniájába olvadó szépségét, az erdő borította hegyekét, a nyíló és hervadó virágokét is. Arcképeimben, portréimban is ezt keresem, akár gyermekszemből sugárzik, akár megtört öregemberéből világít rám a lélek.

Talán a szépség kutatása vezetett el a lélek mélyebb rétegeinek az álmai, látomásai felé is. Olyan lények és formák meglátásához, amelyeket hiába is keresnénk a természetben, hanem egy fizikailag nem érzékelhető, de annál inkább létező, a lélekben tükröződő világból vetülnek ki, és képekké válnak. A legszerényebb alkotás is szeretetből fakad, mozgatórugója, öröme az adni akarás és meglátás, és talán a háláé is – a Szép iránt.”

Fodor Nagy Éva festőművész munkásságát számos neves művészettörténész és művészeti író értékelte az évek folyamán. Banner Zoltán művészettörténész a következőképpen méltatta a festőművészt: „Abban, hogy most újra visszatért a tájhoz, nem a tematikai frissülés szüksége ösztönzi csupán, hanem elsősorban a festői szemléletében felbukkanó új igények. Eddig ugyanis a látványban kifejeződő, tehát

egy bizonyos külső impresszionisztikus egység megragadására helyezte a hangsúlyt, az utóbbi időben ő is megérezte annak a szükségét, hogy a dolgok lényegibb, belsőbb, kristályosabb összefüggéseit kutassa, s ha nem valós megjelenésüktől elvonatkoztatva, de alapvető értelmükre és jelentésükre redukálva tárja elének az annyiszor látott és átélt motívumokat.” (1965, *Utunk*)

Murádin Jenő művészettörténész így értékelte Fodor Nagy Éva akvarelljeit a Filo Galériában: „Pár éves szünet után ismét egyéni kiállítással jelentkezett Fodor N. Éva. Most egy sorozat vízfestménnyel. Az egyetem klubtermében a Filo Galériában bemutatott képek mindenekelőtt arra engednek következtetni, hogy a kiállító visszatért eredeti témáihoz. Ez vonatkozik festményei tárgyára, képszerkesztésére, technikájára.

Mint jó tíz esztendeje, ez alkalommal is utazásainak élményeit osztja meg a nézővel. Amilyen emlékezetesek maradtak egykori angliai élménybeszámolói, olyanok mostani svédországi vagy közel-keleti képsorozatai is.

Fodor N. Évát képei nyomán alapvetően lírai alkotnak tekinthetjük. Hangulatokat, a természeti táj meghatározó szépségét igyekszik rögzíteni az akvarell (vagy más technikák, például a pasztell) erre kitűnően alkalmas eszközével. Nem a »lefestő piktorok« pepecselése, hanem a hangulat visszaadása jellemzi munkáit. Ezért tud megbirkózni az egzotikumot sugalló témákkal is, mint a már említett közel-keleti tájakkal.

Nagyon színesek, és mégis hitelesek svédországi úti beszámolói is. A skandináv tájak – ott járt művészeink erősítik meg – meglepően sokszínűek. Merésznek, de hitelesnek kell tehát elfogadnunk, ahogyan skandináv tájai közül például egy tengerparti részletet vagy urbánus témát megörökített.

A kiállítás, melynek tájképsorozatait néhány portré és csendélet egészíti ki, szín- és hangulatbeli egységével marad meg a tárlatlátogató emlékezetében.”

Murádin Jenő művészettörténész egy másik írásában betekintést nyújt Fodor Nagy Éva „sokszínű világába”: „Színesebb lett, főltszabadultabb, a pár évvel ezelőttnél derűsebbre hangolt Fodor Nagy Éva festészete. Művészi-alkotói termékenységére ugyanakkor jellemző, hogy több kiállításra is telt csupán a frissebb keltezésű munkáiból. Kiállítása az Egyetemi Könyvtár emeleti termében hármas osztású: tájképeket, portrékat, csendéleteket ölel fel. Tájképei pedig tovább oszthatóak. Hazai tájakat találunk közöttük és utazásainak lejegyzett

élményeit – a Közel-Keletől Svédorszáig. Talán a tájkép az, amelyben Fodor Nagy Éva a legotthonosabb. Akvarelljei a vizes és a száraz vízfestménytechnika átmenetét képezik, melyeken még jól érvényesül a rajz, nem tűnik el a kép grafikai jellege, még akkor sem, ha valóban a szín, sőt a fölfokozott színesség határozza meg papírra rögzített tájélményeit. Hazai tájképei közül intim falrészletei állítják meg a látogatót. Ami az utazások élményeit illeti, a helyszellemének, különlegességének megidézésére törekszik. Az északi tájak ismét csak szokatlan színességükkel tűnnek ki, a közel-keletiek pedig biblikus ízűekkel, egzotikumukkal. Fodor Nagy Éva virágcsendéletei zengőbbek, oldottabbak lettek, mint korábban. Szerkesztésükben már nagyobb sikerrel kerül el a merev beállítások veszélyeit.”

„Jövő-menő, múlt
divatoktól függetlenül,
következétesen kitarított
a realista ábrázolásmód,
a mesterétől,
Nagy Imrétől
tanultak mellett.”

Ditrói Ervin művészeti író és művészettörténész a következőket írja a festőművész alkotásairól: „A káprázatos színek és soha nem látott formák varázsában művészetté szublimálódott fájdalom, a jóság és a szeretet jegyében adja meg azt a zenei alaphangot, amire Fodor N. Éva »keleti mesealakjai« és az őket bámuló ember rezonálnak. A lesütött szemek, az elmélyedés, az önmagába forduló meditáció, a bizalom, az anyai szeretet és a szerelem a főbb hangjai a szimfóniának, aminek hangszereléséhez a tompított, de gazdag színek, néha familiáris, néha frappáns, kombinált egzotikus motívumok adják a formai anyagot. Van ebben a sorozatban forma- és szimbólumgazdagság, mint az álomban, pihentető harmónia, mint a szép álomban, az alkotás könyveket felszárító, gazdagító élménye, mint néha ritkán az életben.”

Németh Júlia műkritikus *A mindenkori szép szolgálatában* címmel ír tárlatértékelést Fodor Nagy Éváról: „Örök-ifjú ragyogás – így jellemezhetném Fodor Nagy Évát, az embert és a képzőművészt, a Barabás Miklós Céh alapítótagját, aki majdhogynem a legszebb, kerek évfordulós születésnapját ünnepelte néhány nappal ezelőtt. Derűs,

emberszerető lénye mit sem változott az egymást követő évtizedek alatt. Mintegy igazolásaként annak, hogy a művésznek nincs kora. A Fodor Nagy Évához hasonlóan pedig hatványozottan nincs. Hiszen életét a mindenkori szép szolgálatába állította. Tette pedig ezt meggyőződéssel, mintegy a lényéből fakadó szükségszerűségként. Akkor is, amikor a szép fogalma némelyek szemében pejoratív zöngével párosult. Jövő-menő, múlt divatoktól függetlenül, következetesen kitarított a realista ábrázolásmód, a mesterétől, Nagy Imrétől tanultak mellett. S az sem véletlen, hogy az akvarell mellett tette le a garast, hiszen Erdélynek az akvarell olyan, mint a magyar nyelvnek a költészet. A természetkedvelő, érzékeny lelkületű művésznek a pillanatnyi hangulat, a gyorsan változó szín- és fényviszonyok rögzítésére az a technika bizonyult a legalkalmasabbnak. Az erdélyi akvarell hagyományok folytatójaként Fodor Nagy Éva a nagy elődök által kitaposott utat választotta ugyan, de korántsem mondanám, hogy ez a könnyebbik, járhatóbb út lett volna számára. Hiszen szükségszerűen rá kellett találnia önmagára, kialakítania saját művészi világát, a kitaposott ösvények helyett újakat nyitnia. Látványos műfaji bukfenek nélkül, mintegy szellemiségükben követve mestereit fogalmazta meg ars poeticáját, teremtett egyedi művészi világot, amihez mind a mai napig hű maradt. Soha nem akart sem megdöbbeneni, sem elborzasztani, sem sokkolni munkáival. Sokkal inkább gyönyörködtetni, valós és rejtett szépségekre irányítani a figyelmet, megnyugtatni, pihentetni, vagy éppenséggel elgondolkoztatni, meditációra készíteni a befogadót. (...) Karakteres vidéken, Petrozsényban született, s gyermekkorától fogékonyan bizonyult a természet nyújtotta élmények, a táj különleges szépségei iránt. Nem tudott, de nem is akart kibújni önmagából: munkássága, egész életműve nem egyéb, mint a szépség apológiája. A kizárólagosság igényével fellépő irányzatok nyomtalanul elsiklottak mellette. Egyszerűen nem volt hajlandó tudományt venni a harmóniát, a klasszikus értelemben vett szépet mellőző jelenségekről. Soha nem volt barátja a megdöbbenő, erőteljes hatásúknak, a negatív élményfakasztástól pedig különösképpen ódzkodott. Békés, derűs, emberszerető lényétől mindez fényévnnyi távolságra volt. A napos oldalt választotta, még akkor is, ha a sors nem mindig bizonyult kegyesnek hozzá, sőt a legsúlyosabb csapástól, gyermeke elvesztésétől sem kímélte meg. Nagyobbik

lányának, Évikének a halálát követően évekre kihullott az ecset a kezéből, hogy aztán ismét a művészetben találjon önmagára, és teremtsen hidat lét és nemlét, való világ és transzcendens között, megejtő szépségeket eredményező lírába oldva bánatát. Először szürrealizmusba is hajló, szimbolikus jelentéstartalmú munkái sikerrel egészítik ki életigenlő, természetből ihletődött, realista hangvételű alkotásait és az emberi lélek kiváló ismeretére alapozott portréit.

Az ember, a természet és az épített környezet, falusi és urbánus táj, a maga festői valóságán túl attól az érzelmi többlettől válik különösen értékesé, amellyel a művész műalkotásává lényegítette a látottakat. S amellyel alkotójuk tudatosan harcolt visszataszításai, a nemtörődömség, a durvaság, az erőszak, a rátság ellen. A leheletfinom akvarelltechnika gyakorlott alkalmazásával Fodor Nagy Éva valósággal kitárulkozik előttünk, felfedi lényének sajátos összetevőit, mindazt, ami széppé, örömteljessé varázsolja napjait, s amelyekből a nézőnek is szeretne juttatni azáltal, hogy konkrét formába önti élményeit. Szépségkereső és -találó útjai eredményeként születtek a Zsil-völgyi, székelgyödi, kalotaszegi tájakat megelevenítő, a zöldek ölelésében fogant, üde, szinte harmatos frissességet árasztó munkái. A Hargita erdeinek haragos zöldjei, a sajátos művészi keresztmetszetként értelmezhető, nem ritkán drámai feszültségektől sem mentes vadon, vagy ennek mintegy ellentétéként a kalotaszegi dombok békésebb lankái jól érzékeltetik a táj hangulatát. Aminthogy európai

körútjának élményanyaga is képi megörökítést nyert.

A munkák szerkezeti elemeit sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Azt a módot, azokat a beállításokat, ahogyan egy-egy sajátos utcarészlet, urbánus táj, a népi építészet évszázadok alatt kikristályosodott nemes formáit őrző öreg ház vagy éppenséggel annak lakója tekint le ránk a képről. A vonal- és folthatások ellentétét békévé oldó, egységesítő képességével teremti meg a művész azt a fények sajátos játékára épülő színkavalkádot, amely klasszikus hangvételű munkáira oly jellemző.

Virágcsendéleteinek túlradó szín- sziporkái mellett életművében jelentős szerepet játszanak portréi. Kitűnő emberismerőként a karakteres vonások, az arc jellegzetes külső jegyeinek művészi átlényegítésén túl Fodor Nagy Éva a modellek lelkivilágába is betekintést nyújt. A világot éppen csak hogy felfedező, arra rácsodálkozó gyermekarcoktól az élettől lassacskán búcsúzókig terjed a skála. [...] S hogy mi mindent képes felfedezni a lélek bűvár művész, arról nem csupán portréi és transzcendens jellegű kompozíciói árulkodnak. Hiszen Fodor Nagy Éva a szó művésze is. Múlt év végén jelent meg a Kriterion Könyvkiadó gondozásában negyedik vastkos kötete, *Az égből küldött napló*, hátsó borítóján a következő ajánlással: »Szeretném, ha ez a könyv harangozni tudna, hogy meghallják azok, akik elvesztettek egy szeretett lényt, és vigaszt merítenének belőle, egyúttal elősegítve lelki fejlődésüket.« Kedves Éva, kívánjuk, hogy még sok festett és írott Széppel ajándékozz meg bennünket. Isten éltesen sokáig!

Amikor Fodor Nagy Éva önálló tárlatot rendezett a Báthory István Elméleti Líceumban működő Klubgalériában, Orbán István képzőművész-tanár a következőket mondta el nyitóbeszédében:

„Hogyne hívtam volna meg 2013 novemberében Fodor Nagy Éva művész-társamat kiállítani a Báthory Klubgalériájába? Azt a művésznőt, akinek a tragédiát követő ötéves bezárkózás után volt ereje újra ecsetet ragadni és remekműveket alkotni. Akivel azóta közös alkotótáborban is voltam Zsombokon, ahol aztán közelebről is megismerhettem művészi és emberi kvalitásait, nagyságát.

Ha jól számoltam, ez most a harmincharmadik egyéni kiállítása. Még valamikor a nyár folyamán egyeztetünk, hogy 16 képet állítunk ki, aztán novemberben meglátogattam patinás, Erzsébet úti házában. A lakásban

illatos szantálpálcika füstölgött, kávézattunk, beszélgettünk, nézegettük munkáit. Végül nehéz szívvel tettem félre sok jobbnál jobb képét, melynek már nem jutott volna hely a Klubgalériában. Ott motoszkált bennem a Művészeti Múzeumban 2001-ben rendezett retrospektív kiállításának emléke. A Bánffy-palota öt nagy földszinti termében 92 alkotása volt kiállítva. Akkor készült az a remek katalógus is, melyet azóta többször áttanulmányoztam.

Sok jót írtak már neves műtörténészek Fodor Nagy Éva képeiről, munkásságáról, például Murádin Jenő, Ditrói Ervin, Banner Zoltán, Németh Júlia, Viorica Guy Marica, Alexandra Rus és még sokan mások. (...)

A Klubgalériában kiállított képek is bizonyítják, Fodor Nagy Éva igazi, nagy formátumú alkotóművész, képei magas művészi színvonalon készültek. Ezt a speciális festészeti technikát, az akvarellt ő is a tökélyre vitte, akárcsak nagynevű elődei – gondolok itt Nagy Imrere, Bene Józsefre, Bordi Andrásra, vagy a női akvarellisták olyan képviselőire, mint Brósz Irma, Ferenczy Júlia vagy akár Balaskóné Osváth Zsuzsa.

Mostani kiállításunkra tematikailag mindenből válogattunk. Láthatók portrék, tájképek, csendéletek és egy újabb kori »lélekmadarak« kompozíció is. A művésznő eddigi képei nagy részét 12 gazdag ciklusba rendezte, úgymint: *A lélek tájai*, *Tükröződések*, *A helyek szelleme*, *A hallgatás sebei*, *Madarak és angyalok* stb. Itteni munkái is ráirányítják tekintetünket a minket körülvevő szépségekre. Számára ezek a legnemesebb ihletforrások, és ő ezek hűséges közvetítője, legyen az egy-egy portré hiteles lélekbrázolása, vagy egy petroszényi, ifjúkori tájélmény, havasi táj, hargitai fenyves hegyi patakkal, akár lankás, dimbes-dombos kalotaszegi táj vagy városi utcarészlet kertés házakkal; de ugyanezt mondhatjuk egy-egy gazdagon terebélyesedő virágcsendéletről is.

Többen felfigyeltek már a képein megjelenő kékes, de még inkább zöldes dominanciákra, az itt-ott ismétlődő szürkés-barnákra, akvarelljeinek folthatásos gyöngyházcsillogására. Galériánk gyönyörű barokk festőállványára helyeztük a tárlat egyetlen újabb kori, áthallásos képét, jelezvén, hogy a művész csapongó képzelete a mélylélektan fogalomtárában is otthonosan mozog. Ez a kompozíciós kép – a sirályok tánca a napfényes tenger felett – szinte szimbolikus értelmet kap. Kívánjuk, hogy Fodor Nagy Éva lélekmadarai, álmomadarai még sokáig cikázzanak képzőművészetünk egén.”

Balla Zsolt, Ferencz Kincső,
Gál Sándor, Lado Cecília

Márton Ferenc életútja

A csíkpálfalvi iskola névadója

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma a 2016/2017-es tanévben indította a *Hétköznapi hőseink – írjunk történelmet!* elnevezésű kezdeményezését. Ennek lényege, hogy iskolások saját szülőfalujukból mutassanak be olyan embereket, akik bár nem kerültek reflektorfénybe, szélesebb körben az érdeklődés középpontjába, de munkájuk révén sokat tettek a helyi közösségért, és rendkívüli képességekről, kiemelkedő tulajdonságokról, átlagon felüli jellemvonásokról tettek tanúbizonyságot.

A projekt erdélyi lebonyolítója az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, ezen belül a Közép-Erdélyi Magyar Művelődési Intézet, résztvevői romániai magyar iskolás csapatok. Új, *Hétköznapi hőseink* című sorozatában a *Művelődés szerkesztősége* a kezdeményezés során eddig született, helytörténeti adalékokat is tartalmazó dolgozatok szerkesztett, esetenként tömörített változatát teszi közzé.

M

árton Ferenc iskolánk és községünk történetének kiemelkedő alakja, iskolánk névadója. Mivel már nincs az élők sorában, minket pedig nem tanított, szeretnénk volna megtudni, hogy ki is volt ő tulajdonképpen. Kinek a nevét viseli iskolánk? Miért róla nevezték el az intézményt? Hogyan élt, milyen ember, milyen tanár volt?

Már kutatásunk elején megbizonyosodhattunk arról, hogy Márton Ferenc nagyon sokat tett az iskolánkért és az akkori diákokért. Elhivatott pedagógusként, igazgatóként és kultúraszervezőként vált Csíkpálfalva község igazi lakosává. Izgalmas feladatnak ígérkezett életútjának felkutatása, ebben pedig nagy segítségünkre voltak rokonai, ismerősei, egykori diákjai és

munkatársai, akik történeteikkel és visszaemlékezéseikkel nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy jobban megismerhessük iskolánk és településünk történetének kiemelkedően fontos alakját, Márton Ferencet.

Csíkszenttamástól Csíkpálfalváig

Márton Ferenc 1925. január 20-án született Márton András és Albert Rózália gyermekeként Csíkszenttamáson (Tomești). A település Felcsíkon, az Olt mentén terül el a Taploca-patak (az Olt jobb parti mellékveze) befolyásánál; középkori megnevezései: Chijkijzenthamas, Szent Tamas, Zent Thamas.

Csíkszenttamás, őszi panoráma. Teutsch Alpár felvétele, 2010. Forrás: mapio.net/pic/p-31555464

A csíkpálfalvi Márton Ferenc Általános Iskola épülete. Péter Zoltán felvétele

Csíkszenttamás plébániás település, a helynév a templom védőszentjének nevéből származik.¹ A környéket – akár csak Erdély határvidékét – csupa sziklás, erdős hegység veszi körül.²

Gyermekkorának részleteiről lányától, Szabó Piroskától tudtunk meg többet. Visszaemlékezésében arról mesélt, hogy nagyapja és nagyanyja is módos paraszti családból származott, házasságkötésüknél a vagyon megtartása volt az elsődleges szempont: „Nagyanyám nem szerette a vőlegényt, de a fontos a hozomány volt, mindkét család részéről. Rövid időn belül elváltak, akkor már nagyanyám terhes volt, és visszaköltözött a szüleihez. Édesapám az anyai nagyszüleinél született meg. Bizonyos idő után mindkét nagyszülőnk új családot alapított. Édesapám nevelőapja nagyon szerette a kicsit, nem volt más gyermeke, kényeztette, nevelte. Boldog éveket töltött ott.”

Nyolcéves korában Márton Ferenc elvesztette édesanyját, ami nagy űrt hagyott a lelkében. Mivel anyja után vagyon maradt rá, vissza akarták vinni az édesapjához. Lánya elmondása szerint ekkor ez volt a szokás, pedig a kis Ferenc nem akart menni, szeretete nevelőapját.³ Többszöri próbálkozás után a pap nagybácsinak, Márton Antalnak sikerült elcsalogatnia. Lánya így idézi fel apja gyermekkorának ezt az időszakát: „Elkerült az apja házába, ahol már új anya és kisebb testvérek voltak. Nem lehet elképzelni, mit érzett. Idegenek között, még a saját apját sem ismerte jól. Attól a pillanattól nem szólította a ház asszonyát se anyámnak, se néninek. A testvéreket elfogadta, mert gyermekek voltak, és

őszinték. Szomorkodott, tanult, olvasott.” A nagybácsi könyvtárában rengeteg könyv volt, a templomban pedig orgona, így a vakációk ideje alatt sok időt töltött nála. A nagybácsi szerette őt, de látta, hogy Ferenc nemigen tud beilleszkedni édesapja új családjába, így talán kissé megbánta, hogy a gyermeket elcsalta nevelőapjától, és lelkiismeret-furdalása volt emiatt. Márton Antal pártfogásába vette unokaöccsét, és a nevelője lett, segítette mindenben, egyengette az ifjú tanulóéveit. Márton Ferenc csak akkor tudott nyitni apja és annak felesége felé, amikor már saját családja lett. „Áldott jó néni volt, mindig mosolyogva, terített asztallal várt, még a lelkét is ideadta volna. Szerettük” – emlékszik vissza Szabó Piroskára nagyapjának feleségére.

„Egyik reggel arra ébredtek, hogy az oroszok körbevették őket, és következett a fogság a Szovjetunióban, 1945 áprilisa és 1948 májusa között.”

Márton Ferenc az elemi iskola négy osztályát Dánfalván és Jenőfalván végezte, gyermekkorát is itt töltötte. Ezek után a gyergyószentmiklósi, majd a csíkszeredai gimnáziumban járt iskolába. Később a csíksomlyói tanítóképzőben folytatta tanulmányait, ahol megismerkedett Bacsoni Erzsébettel, későbbi feleségével.

1944. augusztus 1-jén, a harmadik tanévet követő nyári szünetben bevonult önkéntes katonának a frontra egyik barátjával, Ágoston Józseffel: „Nagyon fiatalok voltak, ezért a pékséghez osztották be őket. A front mögött sütötték a kenyeret a katonaságnak. Egyik reggel arra ébredtek, hogy az oroszok körbevették őket, és következett a fogság a Szovjetunióban, 1945 áprilisa és 1948 májusa között.”⁴ Fia visszaemlékezései szerint több mint három évet kellett szenvedniük élet és halál között, ami kihatott a további életére is: „A fogság és az árva sors mély nyomot hagyott lelkivilágában, zárkózott, hallgató és szomorú volt, amit sokan félre is értettek. Igazán felszabadultan, boldogan a tanítványai és családja körében érezte magát.” Az orosz fogság eléggé megviselte, és nem is szívesen beszélt ezekről az éveiről.

Márton Ferenc a rokonainak is többnyire csak annyit mondott erről az időszakról, hogy nagyon sokat dolgoztak a bányában, és olyan hideg volt, hogy majdnem megfagytak. Fia, Márton Géza szerint az orosz fogságban úgy tudtak nekifogni az evésnek, hogy a zsizsiket lemerték az ételről. De Márton Ferenc többet a szűk családnak sem mesélt, ez a téma tabu maradt, hiába érdeklődtek többször is a gyermekei. Még egy érdekesség megragadta a figyelmünket: „Azt mesélte édesapám, hogy aki cigarettára cserélte az ételt a fogságban, az meghalt” – emlékezett vissza Márton Géza.

Márton Ferenc 1948-ban hazatért, befejezte a tanítóképző negyedik évfolyamát, és lediplomázott. 1949-ben feleségül vette Bacsoni Erzsébetet, aki a tanítóképzőben volt évfolyamtársa. A továbbiakban kihelyezték igazgatónak Csíkpálfalva községbe. Később, 1964-ben tanári diplomát szerzett a Kolozsvári Zeneművészeti Főiskola énekzene (karvezető) fakultásán.

A tanári élet Csíkpálfalván

Bátran nevezhetjük Csíkpálfalvát Márton Ferenc igazi otthonának, hiszen ide helyezték ki tanárként, itt telepedett le feleségével, majd alapított vele családot, itt teljesedett ki szakmai pályája, és itt élte le az egész életét, végső pihenőhelye is a csíkpálfalvi templomkert.

A község a következő három faluból áll: Csíkpálfalva (Páuleni), Csíkdelne (Delnița) és Csíksomortán (Șoimeni). Csíkpálfalva Felcsíkon, az Aracs- és Nyír-patak (az Olt bal parti mellékvei) összefolyásánál található.⁵ Pálfalva

Márton Ferenc búcsúztatója nyugdíjba vonulásakor 1985 júniusában

1614-ben 38 összeírt lakosával a legkisebb csíki falvak egyike volt.⁶ Csíkcsomortán az északkeleti irányú Remete, valamint a délkeleti irányú Aracs völgyével egyesül. Csomortán szerény kis havasi falu, amely fenyvesel nőtt hegyek között fekszik. Csíkdelne a Csíki-havasok nyugati lábainál, a Delne-patak mentén (az Olt bal parti mellékvize) húzódik Felcsíkon, amelynek nevét szláv eredetűnek tartják.⁷ A falunak, illetve a helyi Szent János-templomnak az első említése 1333-ból, a pápai tizedlistáról származik. A templom Csíkcsicsó és Csíkdelne között található, utóbbtól 500 méterrel nyugatra. A mezőn magányosan álló templom régóta foglalkoztatja a kutatókat is.⁸

Gyermek- és felnőttkórust szervezett, és elkészítette a település monográfiáját, amelyben az iskola történetével, a népi hagyományokkal foglalkozik.

Márton Ferenc e három falu gyermekeiért lett felelős, ugyanakkor a teljes közösség kulturális életét is próbálta fellendíteni. Gyermek- és felnőttkórust szervezett, valamint elkészítette a település monográfiáját, amelyben az iskola történetével, a népi hagyományokkal, a falvak kapcsolatával foglalkozik, miközben kötetét képekkel és szöftes anyagokkal illusztrálja. Harminchat

éven át oktatott és nevelt Pálfalván – ebből huszonhárom évet igazgatóként –, mielőtt nyugdíjba vonult. Egész nevelői és vezetői tevékenységét a hivatástudat, az önzetlen, odaadó munka, a szigorú, de emberséges magatartás jellemezte.

Márton Ferenc és a kórus

Hűen ápolta népi hagyományainkat. Márton Ferenc úr többek között zenét is tanított, és később iskolakórust indított, amelybe minden, Csíkpálfalvára járó 5–8. osztályos diák csatlakozhatott. Lánya, Szabó Piroska is kórustag volt – ő ezekkel a gondolatokkal idézte meg ezt a korszakot: „A pálfalvi iskola még a kórusról volt nevezetes. Rengeteget mentünk versenyekre. Általában eljutottunk a tartományi szintre. Élmény volt a felkészülés, a vonatkozás Marosvásárhelyre, ott bentlakásban aludtunk, szerepelünk, várost néztünk, és természetesen oklevéllel is tértünk haza. Mindenki kórustag akart lenni. A fő kritérium a felvételhez a fegyelmezetség, a pontosság volt, nem a hang vagy a hallás, az a gyakorlatilag magától jött mindenkinek abban a korban (ezt tőle tanultam).”

A versenyekre a diákok zeneórában, illetve „kórusórán” készültek fel. A zeneórában csak egy osztály, míg a „kórusórán” az összes kórustag részt vett, ilyenkor együtt próbáltak, készültek az előadásokra, versenyekre.

Amikor új dalokat tanultak, a tanár úr először eljátszotta zongorán az adott szerzeményt, majd közösen elénekelték azt. Dávid Kálmán egykori kórustag, Márton Ferenc diákja úgy emlékszik vissza, hogy két-három

havonta vettek részt versenyeken és helyi előadásokon, az akkori rajoni, illetve a *Megéneklünk Románia* rendezvényeken, amelyeken jó eredményeket – általában első helyezést – értek el. Márton Ferenc nemcsak a csapat oktatója volt, de ő vezényelt a versenyeken is. A színpadon szintén szigorú szabályok voltak – a diákok csak a tanárra nézhetek éneklés közben. Így könnyebben követhették a karmester utasításait, nem a közönségre figyeltek közben, és így kisebb eséllyel lettek lámpalázások.

Márton Ferenc zenetanár a hagyományörzés híve volt, ezért sok népdalt tanított diákjainak. Mintegy háromszáz népdal szerepelt a diákok füzetekben, a tanár úr pedig nagy szigorral követelte meg a diákoktól, hogy megtanulják azokat. Márton Ferenc iskolaszintű népdalgyűjtési vetélkedőket is szervezett, amelyeknek a célja a hagyományörzés és a népdalismeret fejlesztése volt. Fiának, Márton Gézáknak úgy segített verseket tanulni, hogy megzenésítette, majd eljátszotta azokat.

Iskola régen és most

A Márton Ferenc által írt monográfiából kiemelnénk azt a részt, amely iskolánk történetével foglalkozik:

„Pálfalva községben az oktatás a XVIII. század közepén és a XIX. század elején kezdődött. A legrégebbi iskola-épület Delnén volt, Pálfalván közösen építettek egy iskolát a XVIII. század elején a plébániával szemben. Az egytantermes iskolában két falu gyermekei tanultak télen. Ezt az épületet 1862-ben újjáépítették, ebben folyt a tanítás 1830-ig. A delnei iskola 1880-ig a római katolikus egyház vezetése alatt állott, 1881-ig egy kántortanítóval működött. Ebben az időben Székely András és László Péter volt a tanító. 1880-ban községi, majd 1909-ben állami iskola lett. 1885-től tanerős iskolává vált, ma is az. 1936-ban a község vezetői a községházat alakították át iskolává. Ez az épület korszerűtlen volt. 1965-ben a község lakóinak önkéntes munkájával és pénzbeni hozzájárulásával épült a jelenlegi kéttantermes modern iskola, majd 1972–73-ban új óvoda. Delnén tanítottak a fentiekén kívül a következő tanerők: Székely Ferenc (1885–1893), Bíró József (1893–1910), Incze Dénes (1911–1930), Balla Imre (1945–1950), 1950-től 1973-ig Kovács Ilona és 1975-ig Kovács Gábor. 1973-tól Ferencz Júlia, és 1975-től Salamon Judit. E két utóbbi tanerő ma is itt

Osztálykép tanárokkal az iskola udvarán, fehér öltönyben Márton Ferenc.
 Forrás: Gál Sándor családjának archívuma. A pontos évszám nem ismert

tanít. Delnén az óvoda 1920 körül létesült az iskola mellett, egy román óvónő tanított. 1965-től Bálint Erzsébet az óvónő Delnén.

Csomortánban 1819-ben kezdődött az elemi oktatás a községházában (ma a Trippon-féle lakás), Dóczi János tanító vezetésével. 1880-ig egy tanteremben folyt a tanítás. 1881-ben, a ma is meglévő Bakó Kálmán-féle tanítói lakásba költözött az iskola. 1909-ig Csíszér Áron tanított. Ebben az időszakban az oktatást az egyházközség tartotta fenn. A mostani iskolaépületet a község elöljárósága és az egyház építette 1909-ben. Azóta az iskola két tanerős. 1909–1924 között György Lázár tanító tanított. 1924-től 1939-ig Györgypál Károly, 1939-től 1945-ig Bakó Kálmán és Portik Ferenc működött a csomortáni iskolában. Megjegyzendő, hogy óvoda is volt már 1910-től. 1945-ig egy időben állami felekezeti iskola is működött Csomortánban. A felekezeti oskolák 1945-ben megszűntek. 1950–1964 között Portik Ferenc és Imre Mária tanított. Az iskolaépületben van az óvoda is, 1951–1955 között Juhász Jolán tanított, 1955-től Birta Veronika foglalkozik ma is az óvodás gyermekek oktatásával. Jelenleg Antal Klára (1960-tól) és Ferenc Árpád (1964-től) végzi az oktató-nevelő munkát.

Pálfalván 1875-ig nem volt külön iskolaépület. A ma is meglévő iskolát 1874-ben kezdték építeni, állami alaptól a falu lakóinak munka és anyagi hozzájárulásával. A tanítás 1975-ig a régi községházában folyt, Csíszér Pető

tanított. [...] A gyermekek és ifjak önállóan tanultak meg írni-olvasni Péter Sándor szerint. A gyermekek nagyrésze a delnei felekezeti iskolába járt. 1905-től 1912-ig Buttyán László és Márton Mihály tanított. 1914-től két tanerő, Kálnoki Anna és Bartalis Imre. A század első évtizedeiben Péter Sándor tanító tanított 1934-ig, mellette még egy román vagy magyar tanerő (1934–1940 között Olteanu Constantin), 1940–1946 között ismét Péter Sándor.

A tanügyi reform után 1949-től Márton Ferenc és Márton Erzsébet tanít, 1952-től már megindul a felső tagozat. Ekkor négy tanerő tanít. Jelenleg is működik a felső tagozat négy osztállyal (V–VIII.) és egy alsó tagozat (I–IV.) két tanerővel. 1949–1959 között az iskola igazgatója Márton Ferenc, 1959–67 között Szentés Árpád, Szász Károly, Ferencz Juliánna, 1967-től mostanáig Márton Ferenc. Jelenleg a felső tagozaton hat tanerő tanít mint szakképzett káder. Az iskolára vonatkozó adatok egy részét Péter Sándor volt igazgató-tanító szolgáltatta. Megjegyezhetjük, hogy 1920-tól 1934-ig román és magyar nyelven folyik az oktatás. 1934–1940 között csak románul tanítanak. 1897-től óvodája is volt a falunak. Új óvoda és I–IV. osztályos iskolaépület 1970-ben épült a falu önkéntes pénzbeni és munka hozzájárulásában, hozzászámítva néha a krumpliszedés jövedelméből 6000 lejt, a helyi néptanács és az iskolaépület bővítésére. A terv szerint laboratóriumot, műhelyt építünk, hogy iskolánk még

korszerűbb legyen, s megfeleljen a jelenkori követelményeknek.”⁹

Amikor Márton Ferenc elkezdte Csíkpálfalván a pályafutását, az iskola épülete még hat részből állt. Az épületben egy hosszú folyosón át jutottunk el a termekhez: balra volt a tanári szoba, onnan nyílt Márton Ferencék lakószobája, hátul pedig (külön kijáráttal az udvarra) az a terem volt, ahol Márton Ferenc felesége, Márton Erzsébet tanította az 1–4. osztályosokat.¹⁰ Az iskolához idővel hozzátoldottak több helyiséget is – három osztálytermet, egy laboratóriumot és egy irodát.

Márton Ferenc nyugdíjaztatása után Tóth Magdolna (1980–1991) vette át az iskola igazgatását, majd őt követte Szabó Etelka (1991–1998), Nagy Eszter (1998–2003), Pál Katalin (2003–2014), jelenleg pedig Fehér Ilona (2014–napjainkig) vezeti az iskolánkat. A községi iskola – 2019-es adatok alapján – 19 pedagógust foglalkoztat, közülük 4 óvónő, 5 tanítónő, 2 óraadó tanár, a többiek tanárként oktatnak az iskolában – tájékoztatott minket Fehér Ilona igazgatónő. 194 gyermek jár Csíkpálfalván, Csíkcsomortánban és Csíkdelnén iskolába, illetve óvodába, közülük 71 alsó tagozatos (Csomortánban és Delnén), 66 felső tagozatos (Csíkpálfalván), 57 pedig óvodás.

„A tanügyi reform után 1949-től Márton Ferenc és Márton Erzsébet tanít, 1952-től már megindul a felső tagozat.”

Márton Ferenc fia azt mesélte, hogy a kommunizmus idején megfigyelték a családot, mivel távoli rokonságban állt Márton Áronnal. Lánya ezt fűzte hozzá: „Ki nem állhatta a kommunizmust, Ceausescut. Sokszor háborgott bizonyos dolgok miatt, de csak a szűk családi körben. Nem rokonokkal, nem barátokkal, nem szomszédokkal. A családjának és munkájának élt. Mindkettő sok örömet hozott neki. Így állíthatjuk, hogy boldog ember volt!”

Márton Ferenc komoly, hallgatag ember volt, aki szívvel-lélekkel végezte a munkáját. A gyerekekkel következetes és szigorú volt. Egykori diákjai a következőképp emlékeztek vissza rá: „Elég szigorú vót.” (Dávid Kálmán) „Nagyon szigorú vót... nem, hogy elég, nagyon szigorú vót.” (Dávid Irén) „Ott ne félj, me’ nem lehetett rosszalkodni.” (Petres József) „Hát nagyon igényes,

Tanítványaival 1958-ban egy csíkszeredai kultúrverseny után, amikor első díjat kaptak. Középen Márton Ferenc

pontos, szigorú ember vót... mondjuk úgy.” (Tóth Magdolna) „Szigorú és következetes ember volt, nagyon megkövetelte tanítványaitól a rendszeres tanulást, úgy tanított, hogy azt mindenki megértette.” (Márton Géza)

Volt diákjai szerint a tanár úr az anyagot mindig alaposan leadta, amit rendesen vissza is kérdezett. Akkor sem vette el a diák kedvét a tanulástól, ha az esetleg nem tudott valamit – tovább biztatta, motiválta őt. Arra is fény derült, hogy annak idején más esz- közökkel fegyelmezték a gyermekeket a tanárok: körmöst adtak nekik, bottal a fenekükre csaptak, meghúzták a fülüket és a hajukat, és néha egy-egy pofon is elcsattant. A kérdezettek szerint Márton tanár úr nem volt agresszív, inkább szóban fegyelmezte a diákokat, illetve szükség esetén beszélt az érintett diák szüleivel. Petres Józsefnek, az egykori diáknak is kijutott ebből a része: „Ott erőst nem büntettek akkor, nem, izét... a magaviseletet levonták és hívtak szülői értekezletet s akkor megmondták, s itthon jól megpaskolták a szülők a gyermekeket... s annyi.”

Saját fia és volt diákjai szerint sem tett soha különbséget a tanulók között. A gyermekeivel és a rokonaival ugyan- úgy bánt, mint a többi tanítványával – sőt, előbbiekkal még szigorúbb is volt, mint a többiekkel. Lánya így emlékezett vissza erre az időszakra: „A gyermekei- től sokkal többet várt, mint a többiektől. A tanárok részéről sem volt szabad pozitív megkülönböztetésben részesülnünk. Sokszor mérgeződtem, hogy miért is vagyok az igazgató lánya.” Dávid Kálmán szerint „akkora négyeseket adott rokoni alapon, hogy alig fért a rublikába.”

Tóth Magdolna, Szabó Etelka tanár- nő és Péter Judit testnevelés-tanár- nő azt mesélte, hogy Márton Ferenc szigorú és pontos volt, és mindenkinek megnevezte a hibáit – ezeken pe- dig változtatni is kellett. Ha Márton Fe- renc mondott valamit, akkor azt meg kellett csinálni. A megkérdezett szemé- lyek szerint nagyon igazságos, ge- rinces ember volt, aki rendkívül ko- molyan vette a munkáját, mindenből és mindenből a maximumot próbál- ta kihozni. „Édesapám nagyon szigorú volt igazgatóként. Az iskolában nem lé- tezett családi kapcsolat, édesanyámat is úgy ellenőrizte, mint a többi kollégát. Édesanyám is úgy megkapta a »fejmo- sást«, mint mások, dolgozni kellett, és kész. [...] Szerette a munkáját, mindig jókedvvel ment az iskolába. Rendsze- rető ember volt, nem tűrte a felületes munkát, pontosságot, fegyelmet várt a kollégáktól. Nem hajtott fejet a na- gyok előtt, végezte, amit kimértek rá, még akkor is, amikor nem mindig ért- tett azzal egyet. Ez volt a rendszer, dik- tatúra” – magyarázta Márton Ferenc lánya, Szabó Piroska.

Anekdóták Márton Ferencről

Petres József, egykori kórustag, Márton Ferenc tanítványa a következőket me- sélte nekünk: „Csak első évbe vótam benne s akko’ kiálltam, me’ izé, kellett menni futballozni s én azt jobban sze- rettem s akkor második évbe vizsgált fel, hogy a hangom jött-e meg, még csúfab- bul énekeltem, mind a... s akkor egyszer csináltunk egy bulit, s amikor meglátta, hogy szájmuzsikával hogy rittyentjük,

akkor asszondja: »neked, amikor én próbáltalak ki, akkor kappan hangod volt, s most olyan hangod van, menj el onnan!«”

Tóth Magdolna egykori igazgatónő elmondása szerint tél idején, a nagy hó miatt gyakran nem közlekedtek a bu- szok, ilyenkor gyalog kellett iskolába járniuk. Ez néha problémát is okozott, mert könnyebben elkéstek a tanórákról. Márton Ferenc viszont azt mondta: „Ha helikopterrel is, de nyolc órára az isko- lában kell lenni!” Erre pedig Magdi néni viccesen azt válaszolta, hogy „Amikor Pálfalvára helikopter fog járni, akkor itt is leszek.”

A tanárnő azt is elmesélte, hogy ami- kor a gyermekekkel kirándulni indul- tak, a busz pedig megállt, a gyermekek leszálltak elvégezni a szükségleteiket, Márton Ferenc pedig ilyenkor nagy ko- molyan azt mondta nekik: „Fiúk jobb- ra, lányok balra!” Ezen mindig jót nevettek.

**Nem hajtott fejet
a nagyok előtt, végezte,
amit kimértek rá, még
akkor is, amikor nem
mindig értett azzal egyet.**

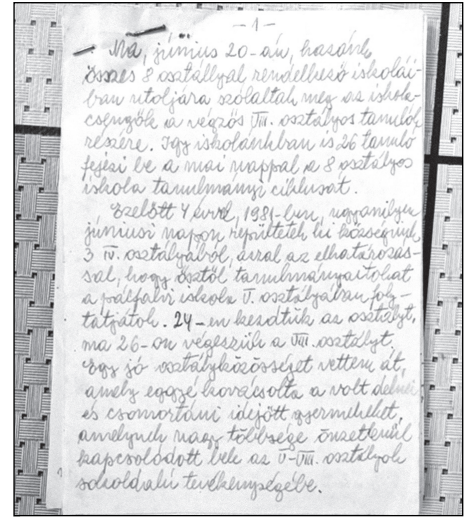
Egyszer egy fiatal tanárnő érkezett helyettesítőként az iskolába, Márton Fe- renc pedig nyitva hagyta az ajtót, hogy hallgatózzon, és megfigyelje, hogyan tartja a tanárnő az órát. Pár nappal ké- sőbb Márton Ferenc elkérte a tanárnő jegyzetfüzetét – ezt gyakran megtette –, hogy megnézze a vázlatait, de a füzetben talált egy levelet, amelyben ilyen gondo- latok álltak: „A tanárok mind vének. [...] Az igazgató egy marha, óralátogatás he- lyett hallgatózik az ajtóban.” Tóth Mag- dolna megnyugtatta az igazgatót, hogy ne vegye komolyan az egészet, hiszen még fiatal a tanárnő, és más a tanítási stílusa – ő így látja a dolgokat maga kö- rül, nem kell rá emiatt haragudni.

Az összetartozás fontossága

Márton Ferenc és Baczoni Erzsébet há- zasságkötése egyszerű körülmények kö- zött, ünnepség nélkül zajlott. Nem volt semmijük, Márton Ferenc és felesége, Márton (szül. Baczoni) Erzsébet az is- kolában lakott. Fiuk elmondása sze- rint tényleg a semmivel indultak útnak az életben, viszont hatalmas segítséget kaptak a falubeliektől, akik mindenben támogatták őket. Házasságukból két

Márton Ferenc fia, Márton Géza mesél édesapjáról és a múltból családi házuk udvarán

A tanár úr jegyzetei

gyermek született, Piroska 1950-ben, Géza pedig 1958-ban. Lányuk az iskola épületében nőtt fel, több családi fotó is megörökítette ezt.

Később Csíkpálfalván béreltek egy lakást a kultúrházzal szemben, majd vettek egy saját kis házat, amiben most fia, Géza, és felesége lakik. Márton Géza már ebben a házban született. Miután saját házat tudtak venni maguknak, és feleségével kiköltöztek az iskolából, az „iskolai lakásuk” helyén tantermet alakítottak ki.

Fia otthon is szigorúnak tartotta édesapját, így mesélt róla: „Édesapám nagyon fontosnak tartotta a családi összetartást, a szeretetet, viszont ő nem nagyon mutatta ki felénk a szeretetét.” Ebből arra a következtetésre jutottunk, hogy édesapja kissé rideg ember lehetett. Márton Géza gyermekként is látta már, hogy apja mennyire komolyan veszi a munkáját, és hogy milyen sok időt tölt az iskolában.

Az iskola felvette Márton Ferenc nevét, ez pedig nagy öröm volt a még élő feleségének és a családtagoknak is. Pál Katalin igazgató leplezte le 2003-ban az iskola névtábláját.

Hasonló emlékekkel él a lánya is: „Otthon, ebéd után megtárgyalták/megtárgyaltuk az iskolai problémákat, megdicsérték vagy megdorgáltak, megoldásokat kerestek. [...] Mint apa szigorú volt és következetes a nevelésünkben.

Mindent megtett, hogy jó jövőt biztosítsanak nekünk. Sikerült. Édesanyámnak óriási szerepe volt úgy a közösségi, mint az otthoni munkákban. Ők egymást kiegészítették. Egymás nélkül nem sikerült volna egyiknek sem.” Gyermekként édesanyjuktól kapták meg a gyengéd szeretetet, és mindkettőjüktől a zene tiszteletét.

Később, amikor unokái születtek, Márton Ferenc nagyot változott: pelenkázta, és minden nap napközibe vitte őket. Márton Géza úgy gondolja, hogy édesapja akkor kezdett igazán nyitni a családjá felé, amikor látta, hogy a felesége milyen szépen ápolja a Baczoni-ágot. Márton Ferenc fontosnak tartotta, hogy egy évben egyszer összegyűljön a nagycsalád, hogy megismerjék egymást az unokatestvérek, és többet megtudjanak egymásról, így hát évente unokatestvér-találkozót szerveztek. Ezek az összejöveteleken mindig elénekelték Seress Rezső szerzeményét, a *Szeressük egymást, gyerekeket*, amely családi himnuszukká vált:

„Szeressük egymást, gyerekek,
A szív a legszebb kincs.
Ennél szebb szó, hogy szeretet
A nagyvilágon nincs.
Az élet úgyis tovaszál,
A sír magába zár.
Szeressük egymást, gyerekek,
Hisz minden percért kár!”

Búcsú az iskolától

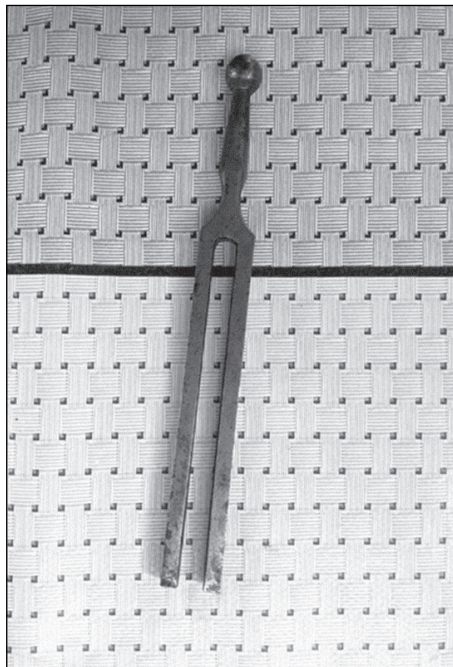
Amikor 1985 júniusában elbúcsúzott az iskolától, az osztályától, a tantestülettől, a szülőktől és a tanítványaitól, a következőket mondta:

„A rám bízott munkát, mint fiatal tanerő, nemes célkitűzésekkel kezdtem és végeztem. Ezeket mennyire sikerült

megvalósítanom, azt majd az utókor fogja elbírálni, mérlegelni. Mert aki megízlelte a zsenge gyermeki lelkek ápolását, mindig megtalálta annak szépségét, és gyönyörűséget lelt benne, nem tudott elfáradni. Szeressétek, kedves gyermekek, a szépet, ápoljátok, hogy lelketek finomuljon, ne váljatok az élet lélek nélküli robotjaivá. Vegyétek észre a természet adta gyönyörű értékeket, további életünknek az adja meg az igazi értelmét. Szeressétek és ápoljátok a természetet, környezetünket, népi hagyományainkat, amelyeket elődeink hagytak ránk. Kívánom, hogy minden tanítványom úgy találja meg az életében a munkahelyét, hogy az örömet és szórakozást jelentsen számára. Akkor majd elmondhatjátok, hogy érdemes volt élni, az élet szép volt, fáradtság nélkül.”¹¹

A búcsúztatója nagyobb rendezvény volt, az ünnepségen többek között beszédet tartott Tóth Magdolna – akkor már igazgató asszony – is, aki többek között elmondta, hogy ez a jeles alkalom méltó módon zár le harminchat évnyi oktatást és egy kivételes pályafutást.

Márton Ferencet 1985-ben nyugalmazták. Nyugdíjas éveiben nagyon sokat segített a csíkcsoportáni vegyes üzletben egyik rokonának, Dávid Irénnek, aki így emlékszik erre az időszakra: „Sokat volt leltározni nekem a bótba, a revizor mellett írta a dógokat.” Nyugdíjas korában is aktívan részt vett a közösségi életben. Fiától, Márton Gézától azt is megtudtuk, hogy szívesen vigyázott unokáira, elmondása szerint ő sohasem gondolta volna, hogy édesapja ily türelemmel és odaadással lesz nagytata. A kertje lett a mindene, azt ápolta, rendezgette, szeretett muskátli-jait gondozta.

Márton Ferenc hangvillája

Márton Géza ma is őrzi édesanyja 1901-ből származó hegedűjét

Búcsú az élettől

Márton Ferenc 1996-ban megbetegedett. Nagy fájdalmat érzett, ezért családtagjai kórházba szállították, ahol az orvosok kiderítették, hogy vastagbélbetegsége van. Márciusban megműtötték. Nyárra annyira felépült, hogy amíg a család nyaralt, addig ő egyedül ösztövegta a télire való fát. Novemberre egyre inkább rosszabbodott a helyzet. Az orvosok azt mondták, hogy néhány hónap van még hátra az életéből. Számára nem volt nehézség ez a betegség, legalábbis látszólag, pedig szenvedett, de nem terhelte vele a körülötte élőket. Végül 1997 januárjában elhunyt, 27-én helyezték őt a csíkpálfalvi Szent Pál templom temetőjében örök nyugalomra.

Családja őrzi emlékét az évente megrendezett unokatestvér-találkozókkal, amellyel Márton Ferenc családi hagyományt teremtett. Fia, Márton Géza évente díjazza a kiemelkedő tanulókat.

Az iskola felvette Márton Ferenc nevét, ez pedig nagy öröm volt a még élő feleségének és a családtagoknak is.

Pál Katalin igazgató leplezte le 2003-ban az iskola névtábláját a névadó ünnepeken.

Márton Ferenc öröksége

Családja őrzi emlékét az évente megrendezett unokatestvér-találkozókkal, amellyel Márton Ferenc családi hagyományt teremtett, ahol a jókedv, az összetartozás, az éneklés, a zenélés is főszerepet kap. Márton Ferenc halála után Erzszi néni minden évben kijött az iskola évfőzójára, és pénzbeli adománnyal díjazta a kiemelkedő tanulókat. Halála óta fia, Márton Géza élteti ezt a nemes hagyományt.

Márton Ferenc eszméi továbbra is élnek és virulnak az intézmény falain belül, hiszen a népi élet iránti tisztelet, a népi hagyományok ápolása ma is kiemelt érték az iskolában, ahol több mint tíz éve szakmai néptáncoktatás folyik, és rendszeresen fellépésekre is járunk.

Ebben a kutatómunkában iskolánk névadójának életét jártuk körül. Számunkra nagy öröm és megtiszteltetés, hogy ezzel is emléket állíthatunk neki. A dolgozat megírása közben szembesültünk azzal, hogy múltunk megőrzése a mi feladatunk, és meg kell ragadnunk az alkalmat arra, hogy párbeszédet kezdeményezzünk az idősebb nemzedékekkel, hiszen ők adhatják át azokat az emlékeket, amelyek segíthetnek tisztázni múltunk hiányzó darabjait.

Felhasznált források:

Botár István: *A Csíki-medence középkori településtörténete*. I. kötet. Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2013. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/botaristvan/diss.pdf>
Márton Ferenc: *Monografia subcetate Pău- leni-Ciuc*, Județul Harghita. 1976.

Interjúalanyok:

Márton Géza, Márton Ferenc fia, volt diákja, 62 éves, Csíkpálfalva
Tóth Magdolna, volt kolléga, román-francia szakos nyugdíjas tanár, Márton Ferenc után iskolaigazgató, 77 éves, Csíkszereda
Szabó Etelka, volt kolléga, fizika-kémia szakos nyugdíjas tanár, 70 éves, Csíkszereda
Péter Jutka, volt testnevelés szakos tanár, nyugdíjas, 63 éves, Csíkszereda
Dávid Kálmán, rokon, volt diák, kórustag, aki Márton Ferenc osztályában tanult, 68 éves, Csíksomortán
Dávid Irén, Dávid Kálmán felesége, 64 éves, Csíksomortán
Petres József, volt tanítvány, 68 éves, Csíksomortán
Petres Erzsébet, takarítószemélyzet, volt tanítvány, 58 éves, Csíksomortán
Szabó Piroska, Márton Ferenc lánya, 69 éves, nyugdíjas, Bukarest

Jegyzetek

- 1 Lásd bővebben: Botár István: *A Csíki-medence középkori településtörténete*. I. kötet. Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2013. Forrás: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/botaristvan/diss.pdf> [Letöltés ideje: 2020. 07. 10].
- 2 Uo.
- 3 „A vagyon nagy részét átvette az Árvászek, amíg a gyermek nagykorú lesz. Háború, politikai változások, nem is tudom, hogy mennyi került vissza” – emlékszik vissza Márton Ferenc lánya.
- 4 Szabó Piroska szavai.
- 5 Lásd bővebben: Botár István: i. m.
- 6 Uo.
- 7 Uo.
- 8 Uo.
- 9 Olvasható az 1976-ban írt monográfiában.
- 10 Petres Erzsébet szerint ez volt az úgynevezett *egérlyuk*.
- 11 Forrás: Márton Géza tulajdonában álló hagyatéka.

Az írás készítője, 2020-ban a szerzők a csíkpálfalvi Márton Ferenc általános iskola 8. osztályos tanulói voltak. Ma Balla Zsolt, Ferencz Kincső és Lado Cecília a csíkszeredai Segítő Mária Római Katolikus Gimnázium diákjai, Gál Sándor a szintén csíkszeredai Octavian Goga Főgimnázium tanulója. Valamennyien 10. osztályba járnak. Témavezető: dr. Bakó Edit.

